

Polgár Ernő

HOLOCAUST

GETTÓ A DÉLVIDÉKEN

Budapest
2014

**Az irodalmi szociográfia a Civil Alap
Magyar Holokauszt Emlékév – 2014 díjnyertes alkotása**

Előszó

A DEPORTÁLT ZSIDÓK EMLÉKÉRE ELHELYEZETT EMLÉKTÁBLA A BÁCSALMÁSI VASÚTÁLLOMÁS ÉPÜLETÉN

Könyvem a meghurcolt, s megszentelt emlékü Bács-Bodrog-vármegyei zsidók Holocaustjának megrendítő krónikája.

„Nyisd meg ajkamat, Uram, hogy dicséretedet hirdesse szám!”
(Zsoltárok 51:17)

3BT Kiadó
Felelős Kiadó
Burány Tamás

© Polgár Ernő
A fotók az OR-ZSE könyvtára gyűjteményét képezik

A bajai zsinagóga, melynek udvarában felállított emlékhelyen minden év júniusában emléknapot és mártír istentiszteletet tartanak. A templomban ökomenikus istentisztelet keretében emlékeznek meg a Holocaust áldozatairól. A hozzátartozók virágokat helyeznek el a bajai, Baja környéki és a bácsalmási áldozatok emléktábláinál.

„Az egynyelvű és egyszokású ország erőtlen és romlandó”

(I. István magyar király)

Ajánlólevél

E sorok felmutatója, **Polgár** Ernő (Eitan ben Avrohom) író, dramaturg, művelődéstörténész arra a nemes feladatra vállalkozott, hogy megírja a bácsalmási – Bács-Bodrog vármegyei – gettó irodalmi szociográfiáját. Ebben szüksége van a visszaemlékezők és a túlélők segítségére.

Tisztelettel kérek mindenkit, hogy Polgár Ernőt munkájában támogassák, ezzel is elősegítve azt, hogy a szerencsétlen Bács-Bodrog vármegyei deportált zsidók megszentelt emléke az elkövetkező nemzedékek számára méltóan megörökítve legyen.

Raj Tamás
rabbi, történész

„Boldogok, akik házában lakhatnak, szüntelenül dicsérhetnek
Téged, szelá! Boldog a nép, amelynek így megy a sora, boldog
a nép, amelynek az Örökkévaló az Istene.
(Zsoltárok 84:5., 144:16)

A lebontott bácsalmási
zsinagóga épülete

Személyes indítékok

**„Hallgatni, mikor beszélni kell, szintoly nagy hiba,
mint beszélni, mikor inkább hallgatni kellett volna.”**
(Széchenyi)

Tizenöt éve is lehet már, hogy a Dohány-utcai zsinagóga épületében elhelyezett Zsidó Múzeumban sétáltam a tárlók között, ahol a látottaktól szinte rosszul lettem, miképpen Auschwitzban is: a Holocaustot soha el nem felejthető szörnyűségei láttán. A halomba hordott szemüvegek, cipők, krematóriumok... Mengele, nem is sorolom...

Josef Mengele

(Günzburg, Német Birodalom, 1911. március 16. –
Bertioga, Brazília, 1979. február 7.)

Német SS-tiszt, az auschwitzi koncentrációs tábor orvosa.
A foglyokon végzett embertelen, brutális kísérleteivel vált hírhedtté.

– Mengele látszólag udvariasan viselkedett a foglyokkal, valójában azonban csak kísérleti alanyoknak tekintette őket. A kísérletei az ikrekre és a valamilyen rendellenességet hordozó emberekre vonatkoztak. Részben méréseket végzett rajtuk, és lefényképezte őket, részben pedig fájdalmas kísérleteket hajtott végre rajtuk, amelyek gyakran halállal végződtek. Tífusz baktériummal fertőzte meg az ikreket, majd a betegség különböző stádiumaiban vért vett tőlük, amelyet elemzésre Berlinbe küldött. Ha egy ikerpár egyik tagja meghalt, megölette a másikat, hogy a boncolásnál összehasonlíthassa a szerveiket – mesélte dr. Adler Jenő apai nagyapám, akinek nővére Auschwitzban halt meg. Emléke legyen örökre áldott.

Ikrek Auschwitzban

A budapesti Zsidó Múzeumban egyszer csak mellém szegődött egy idős hölgy, s kalauzolni kezdett a múzeumban, melynek egyik teremőre volt. Akkor bizonyára a nevét is említette, de mindez rég volt, s ma már csak arra emlékszem, hogy egy idős hölgy a bácsalmási gettóról mesélt nekem...

– SS-katonák zsidó kislányokat küldtek a harckocsik alá, hogy a láncaltapokról kotorják le a sarat... A zsidó férfiak futva szállították a kijelölt házba értékeiket...

Az idős hölgy bácsalmási származása miatt sok emléket őrzött Bácsalmásról: sorolta a bácsalmási zsidó családok neveit, s mesélte sorsukat.

Amikor elkezdtem a gettó történetének megírását, s az adatok gyűjtését: elsőként a múzeumba igyekeztem, hogy „régis ismerősömet” fölkeressem.

Magyar Zsidó Múzeum

De már nem találtam meg. Később tudtam meg, hogy Magda asszonynak hívták, a bácsalmási Stern Gábor második felesége volt és már meghalt. Stern Gábor családját is elhurcolták Bácsalmásról. A bácsalmási gettóból Auschwitzba kerültek és nem tértek haza. Stern Gábor munkaszolgálatos volt, életben maradt. A háború után Bácsalmásra költözött Magda asszonyt vette el feleségül, majd 1950-ben mindketten Pestre költöztek. Stern Magda tehát nem volt bácsalmási születésű, ezért nem is emlékeztek így rá a múzeumban, amikor másodszor kerestem őt.

Steiner Regina – bácsalmási születésű visszaemlékezőm – azonban mindenre emlékezik. Tőle tudtam meg, ki is volt az idős asszony, aki először mesélt nekem részleteket a bácsalmási gettó életéből. Már akkor elhatároztam, hogy ennek a szomorú tragédiának a történetét egyszer megírom.

Bácsalmáson, gyermekkoromban erről senki nem beszélt. Kimentünk a zsidó temetőbe, naponta elsétáltunk a volt zsidó iskola épülete előtt, s arról is néha-néha meséltek, hogy volt egyszer egy zsidó templom is Bácsalmáson.

Sírok a bácsalmási zsidó temetőben

Bácsalmás

Régner-szálloda

A RÉGNER-FÉLE SZÁLLODA AZ 1930-AS ÉVEKBEN

Ambil száloda Bácsalmás.

A mélykúti kőműves brigád elkezdte
a bácsalmási zsinagóga bontását

Bácsalmást az életben maradt zsidók az ötvenes években elhagyták, az izraelita hitélet feltételei sem maradtak meg. Dr. Adler Jenő körzeti orvosról – vér szerinti nagyapámról –, Dr. Faragó Dezső körzeti orvosról tudták, hogy zsidók, de ez sem forgott közszájon, Faragó Dezsőről is inkább azt lehetett tudni, hogy rendszeresen együtt kártyázik a katolikus plébánossal.

Zsidókérdés, afféle antiszemitizmus gyermekoromban számomra ismeretlen volt. Svábok, bunyevácok közötti gyűlölködésről sokkal inkább hallottam. Mi történt Bácsalmáson 1944-ben, amikor is valamennyi zsidó megjárta a „Golgotát”?

Hét-tízezer embert hurcoltak el a bácsalmási – Bács-Bodrog vármegyei – gettóból...

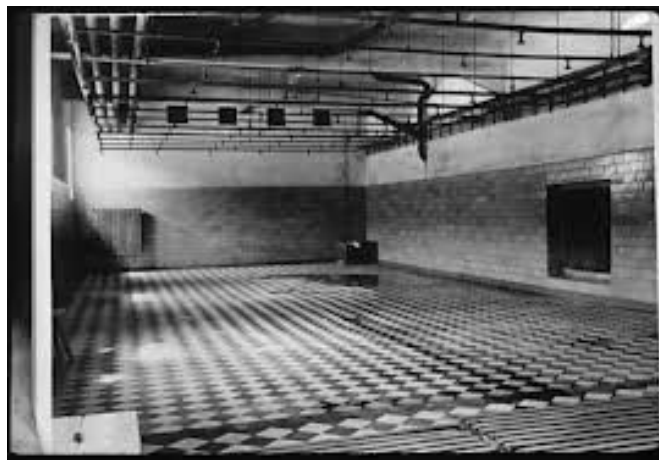
Ó, Örökkévaló! Meg kell írnom ezt a történetet! Mi történt bácsalmási és bácskai hittestvéreimmel? Valami olyan, ami még most is, ennyi év után is elképeszti az embert. Gettókba zsidókat gyűjtenek össze, állati körülményekhez sem hasonlítható körülmények között marhavagonokban elszállítják őket Auschwitzba, ott gázkamrákban kivégzik őket, majd tetemeiket elégetik. És mindezt emberek teszik emberekkel.

Emlékezzünk rájuk: délvidéki hittestvéreinkre, akik elégtek Auschwitzban!

Nyugodjanak békében!

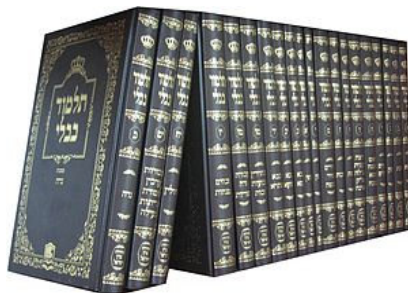
Irány: Auschwitz!

Gázkamra

Néhány szó a nyomozásról

„Ítéld késlekedve, meggondolva”
(Talmud)

Valóban nyomozást indítottam a téma felkutatása céljából, legelőször is Raj Tamás – az Örökkévaló nyugosztalja haló poraiban! –, majd azután kérelmet írtam a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület vezetőinek. Hirdetést jelentettem meg az Új Élet című hetilapban, s olyan visszaemlékezőket kerestem, akik a bácsalmási gettó történetéről adatokkal, emlékekkel rendelkeznek.

A kecskeméti piac egyik árusától megvásároltam a bácsalmási polgári fiúiskola egyik évkönyvét, aminek alapján az ott végző, ma már nyugdíjas korú bácsalmási lakosoknak írtam leveleket, hogy vajon emlékeznek-e Gruber Zoltán izraelita tanulóra, aki Auschwitzban halt meg.

A számtalan levél postázása nem hozta meg az eredményt, melyet reméltem.

Auschwitban

Hittestvéreimben mintha még most is élne bizonyos óvatosság: jobb nem megszólalni, abból inkább nem lehet baj. Az elküldött levelek nagy részére válasz sem érkezett. Mégis a fáradságos anyaggyűjtő munka végül meghozta gyümölcsét, és összeállhatott az a kép, mely most már megmutatta azt a korszakot, melyben Bácsalmásról szinte a település lakosságával megegyező számú zsidót hurcoltak el, hiszen Bácsalmáson gyűjtötték össze Felső-Bácska zsidóságát.

Beszállás a vagonba

A TÉNYEK: TÉNYEK

„A magyar nem szokott igazságos lenni, hanem szeret másokat sértegetni, s mivel ez neki nem fáj, azt hiszi, azoknak sem fáj, akiket sért”

(Széchenyi)

A történelem folyamán atrocitásnak, megaláztatásnak és meggyaláztatásnak volt kitéve ebben az országban is a zsidó nép.

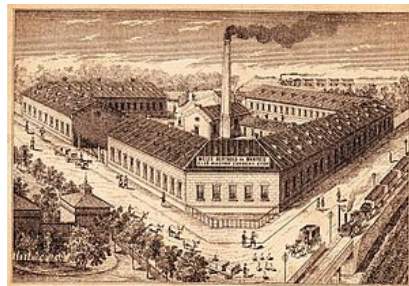
A siratófalnál Jeruzsálemben

Annak ellenére, hogy a Magyarországon élő zsidók népi, nemzeti, vallási hagyományait megőrizve integrálódni próbáltak, és igen sokat tettek a magyar kultúra, a tudományok gazdagítása, gyarapítása és hírnevének növelése érdekében.

Nagy szerepet játszott a múlt században a zsidóság a magyarországi ipar megalapozásában és fejlődésében, a polgári társadalom létrehozásában is.

Weiss Manfréd

Weiss Berthold és Manfréd
Első Magyar Konzerv Gyár

Fenyő Miksa, a Nyugat
Alapító főszerkesztője

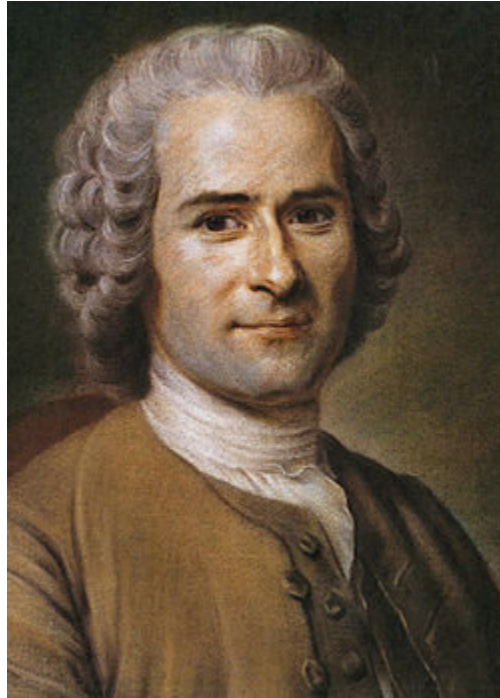
Radnóti Miklós

Mégis sokan antiszemitizmussal hálálják meg mindezt a zsidóságnak. Az itt élő zsidóság ezt az országot hazájának tekintette, vallotta, de jure, viszont de facto: néhány rövid korszakot kivéve soha nem tekinthette otthonának, mert mindenkor éreztették vele, hogy csak megtűrt idegen. S hogy bármit is tesz ennek ellenkezője bizonyítására, akkor is csak zsidó marad. Nem egyszer kellett vándorbotot fognia, elhagynia otthonát, menekülnie az üldöztetés, a pogromok elől.

A zsidóságot a legnagyobb tragédia a II. világháború alatt érte, amikor is 600 ezer magyarországi zsidó lett az antiszemitizmus, a fasizmus áldozata.

Egy kis történelem

„...az utókor mindig igazságos.”
(Rousseau)

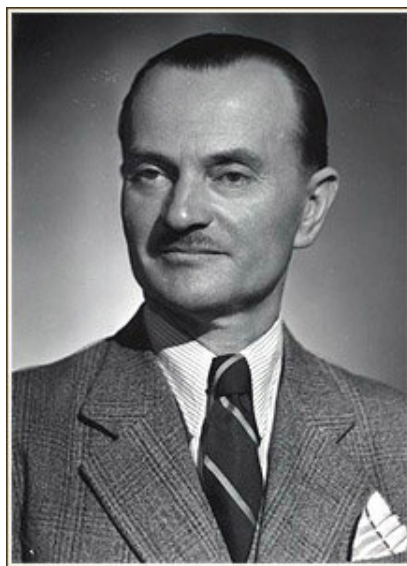

A német megszállással egyidőben világossá vált, hogy a németek keresztül fogják vinni-vitetni a zsidókérdés „megoldását”. A zsidóellenes intézkedések áradatát a minisztertanács 1944. március 29-i ülésén indították el.

Az emberi méltóságot és önértéket mélyes megalázva kötelezővé tették a sárga csillag viselését.

Zsidó nem lehetett többé orvos, ügyvéd, pedagógus, újságíró, színész, vagyonukat zár alá helyezték, üzleteiket és műhelyeiket elvették és keresztény igénylőknek adták át. Nem járhattak szórakozóhelyekre, kisebb élelmiszer-fejadagokat kaptak. Üldözésüket szellemi terrorral súlyosbították. Antiszemita hetilap indult az ún. zsidókutató intézet kezdte meg működésért. Fékevesztett propagandát terjesztettek, amely a lakosságot azzal a tudattal igyekezett átítatni, hogy háborús nélkülözéseiért, szenvedéseiért a zsidóság a felelős. Bár az aljas manipuláció csak a népesség jelentéktelen töredékét tudta aktív cselekedetre ösztökélni, széles társadalmi rétegek magatartására a közönyös elfordulás volt jellemző. Másfelől sok becsületes ember, különösen a fővárosban, nem csekély kockázatot vállalva bátran segítséget nyújtott a sárba tiportaknak. Bújtatta őket, s így ezrek életét mentették meg a végső pusztulástól. Hiszen hovatovább már nem csupán szenvedéseikről, hanem a fizikai létről volt szó. A zsidóság vezetői ellenállásra nem buzdítottak. A hírhedt Eichmann csoport – Baky László és Endre László államtitkárokkal – gettókba tömörítés és a deportálás megszervezésén dolgozott.

„Ne ölj!” (Mózes)

Baky László és Endre László nyilas belügyi államtitkárok, akik Eichmannal együttműködtek a deportálásban

Miután megoldották a vasúti szállítás gondját, május 15-én megindultak a deportálások Kassán át Auschwitz felé. Először a visszacsatolt területek zsidóságát vitték el. A pokoli körülmények között már útközben sokan meghaltak. Amikor az Alföld és a Dúnántúl zsidó lakosságának elszállítása megkezdődött, már mintegy 300 000 ember volt a deportáltak száma. Június végén újabb 100 000 ember osztozott ebben a sorsban, amikor is Horthy leállította a deportálásokat.

Auschwitz felé

Horthy Miklós

Horthy döntését a hazai és a nemzetközi közvélemény tiltakozása mellett – protestált a pápa, az amerikai elnök, a svéd és az angol király – a németeknek a szovjetektől elszenvedett újabb vereségei és a normandiai sikeres partraszállás motiválta. Így a fővárosban „csillagos házakban” elhelyezett mintegy 200 000 ezer ember – pillanatnyilag megmenekült.

„Csillagos ház” Budapesten

Veesenmayer júliusban bejelentette, hogy mintegy 400 000 főt hurcolnak el. Közülük haláltáborokból hozzávetőleg 320 000-en nem tértek vissza többé. Az üldözött cigányság sorsa még kegyetlenebb volt. Nekik nem voltak nemzeti szervezeteik, rajtuk végképp nem akart senki sem segíteni. Közülük mintegy 50 000-en lelték halálukat koncentrációs táborokban.

Mauthausenben

A Honfoglalástól Auschwitz-ig

A magyar törzsek Levédiában zsidó hitre tért kazár kagánok uralma alatt éltek. Valószínű, hogy amikor elkezdték vándorlásukat nyugat felé, zsidó – vagy zsidó hitű kazár-elemeket is hoztak magukkal. 973-ban Ibrahim ibn Jakub, a cordovai kalifa követe említi, hogy a magyarok földjéről sok zsidó jár Prágába kereskedni.

Munkácsy: A magyarok honfoglalása

1092-ben I. László törvénykönyvének 11. cikkelye megtiltja, hogy zsidók keresztény feleséget vegyenek el.

I. László

1096-ban az első keresztes hadjáratba vonuló csapatok a Rajnától Regensburgig és Prágáig lemészárolják vagy áttérésre kényszerítik a zsidókat.

Keresztes lovagok

Kálmán törvénykönyve 75. cikkelye kimondja: birtokaik lehetnek a zsidóknak, de szántóföldjeiket csak pogány rabszolgákkal művelhetik. Kimondja még Nagy Károly idejéből való jogelvet: zsidót csak keresztények, keresztényt csak zsidók vallomása alapján elítélni nem lehet. II. Endre bízta először zsidókra és izmaelitákra (muszlim vallásúakra) a kincstár- és adóügyeket.

Kálmán király

Nagy Károly

II. Endre

Az 1222-es Aranybulla mindent visszavon.

A budai váralapítás első évtizedében már kialakul az első zsidónegyed. Béla 1251-ben kelt kiváltságlevelében a kamara szolgálinak nyilvánítja őket.

II. Endre idejében a budai zsinat határozata kimondja: a zsidók nyilvános helyen mellük bal részén vörös posztóból vágott kör alakú jelet viseljenek. Az első üldöző jellegű intézkedések Nagy Lajos nevéhez fűződnek. Érvényteleníti a zsidóknak adott adósleveleket, majd ki is kergeti őket az országból.

Matyási udvar.

Nyugaton eközben intézményessé válik a zsidóüldözés. Kialakul a jövedelmező gyakorlat: vagyonuktól megfosztva elűzni őket.

Kapisztrán János inkvizítor a XIII. század elején zsidókat éget Sziléziában. Mátyás megalapítja a zsidó prefektúrát.

II. Ulászló gyenge uralma alatt fellobbannak az első máglyák. Mátyás halálától Buda vesztéig tartó időszakban szaporodnak a szörnyűségek, ugyanakkor egyetlen adat sincs arról, hogy Dózsa jobbágserege zsidókat gyilkolt volna.

Dózsa György

A török hódoltság idején a zsidóság zöme török területen lakott. A XVII. században Lengyelországból menekült zsidókból került ki a magyar zsidóság új rétege.

Mária Terézia 1749-ben bevezeti a középkori jognyelven alapuló türelmi adót: a zsidó, amiért megtűrik a birodalomban, külön adót is fizet a kincstárnak.

Mária Terézia

II. József finomabban fogalmaz, nála mindez – kamarai adó.

II. József

Eötvös József 1839-ben emancipációs javaslatot terjeszt az országgyűlés elé.

Eötvös József

1847-ben a „mózesvallású magyarok” teljes egyenjogúsága a követelés. Kossuth jászberényi nyilatkozata szerint 180 ezer főnyi seregében 20 ezer zsidó katona harcolt.

Kossuth Lajos

Görgey tábornok meg is jegyezte: ...”minden katonai erényben derekasan versenyeztek a többi bajtársakkal”.

Görgey Artúr

Miképp lehettek – vetődik fel a kérdés – 1848 „mózesvallású magyarjai” – utódai 1944-ben egyszerűen csak „zsidónak minősülő személyek”?

De ez már a XX. század – minden zsidóüldözések – legnagyobbik tébolya.

Ó, Örökkévaló! Ki marad életben?

Kik és hogyan segítették a bácsalmási gettóba zárt zsidókat?

„Teljes szívből ragaszkodjál hazádhoz” (Talmud)

Talmud

Funták Kázmér mérnök, bajai lakos, mint Bácsalmásról elszármazott, tagja a Bácsalmás Baráti Kör Egyesületnek. 1944-ben, Bácsalmás német megszállásakor ötéves volt.

1944. március közepén Hitler magához hívatta Klessheimbe Horthyt. Miközben folytak a tárgyalások, a német hadvezetőség katonai erővel megszállta Magyarországot

*

Funták Kázmér emlékezett arra, hogy a bácsalmási zsidókat először a Kossuth-Holló utca sarkán álló házban különítették el: átmeneti gyűjtőtáborban, s csak hetekkel később alakították ki a bácsalmási gettó területét a zsidó templom és iskola környéki területen. Amikor a német hatóságok és a magyar csendőrség már tudta, hogy a gyűjtőtáborokban, gettóban összezsúfolt bácsakai, bács-bodrog-vármegyei zsidókat Baja-Bácsalmás-Szabadka-Szeged-Kassa útvonalon vasúti marhavagonokban koncentrációs táborokba szállítják. Így Bácsalmás geopolitikai okokból vált központi gyűjtőterületté. A bácsalmási gettóba még Bajáról is érkeztek deportált zsidók.

A bácsalmási gettóba 1944. június közepére, becsült adatok szerint 5-10 000 zsidót zsúfoltak össze.

A felirat önmagáért beszél

Mondjuk el értük tízen együtt a Gyászolók Kádisát:

414

קדיש יתום

**GYÁSZOLÓK KÁDISA
FONETIKUS ÁTÍRÁSBAN**

Régi héber kiejtéssel

Jiszgádál vöjiskadás sömé rábó [A közösség: Omén!] bö-
olmó di vró chiruszé vöjámlich málchuszé. Böchájéchajn
uvjajméchajn uvöchájé döchol besz Jiszróél báágóló uviz-
mán kóriv vöimru omén!

[A közösség: Omén! Jöhé sömé rábó mövórách löölám
ulöolmé olmájó. Jiszbórách...]

Jöhé sömé rábó mövórách löölám ulöolmé olmájó.

Jiszbórách vöjstábách vöjiszpóár vöjiszrajmám vöjiszná-
szé. Vöjiszhádor vöjiszále vöjiszhálél sömé dökudsó brich
hu [A közösség: Brich hu!] löéló[°] min kol birchószó vösi-
rószó tusböchószó vönechemószó dáámiron böolmó vö-
imru omén! [A közösség: Omén!]

Jöhé sölmó rábó min sömájó vöchájim olénu vöál kol
Jiszróél vöimru omén! [A közösség: Omén!]

(Itt hátrálunk három lépést:) Ajsze sólajm bimrajmov
hu jáásze sólajm olénu vöál kol Jiszróél vöimru omén! [A
közösség: Omén!]

[°] Ros HáSáná és Jom Kipur között: uleéló mikol

(Sámuel imája – imakönyv Bp. Chábád, 1996. 414. oldal)

*

Funták Kázmér bár akkor még csak öt éves volt, emlékezik rá, hogy barátjával, a most Németországban élő Barta Sándorral gyakran merészkedtek a zsidó gettó környékére, melyet szigorúan őriztek. A gyerekek egyszer azt vették észre, hogy egy zsidó kiszökött a gettóból. A csendőr, aki ismerte a szökevényt – a nevén szólította –, le akarta löni, de a gyerekek körülvették a zsidó férfit, s megakadályozták a kegyetlenkedést. Funták Kázmér nagyapja, Dr. Funták Gyula a háború előtt szolgabíró volt Bácsalmáson. Köztisztviselőként álló, megbecsült személyiség, akinek özvegy felelőse: Bauer Erzsébet rendszeresen küldetett be a gyerekekkel élelmiszert a zsidóknak. Funták Kázmér visszaemlékezése szerint mindig ugyanabban az időben, ugyanahhoz az órhöz mentek, aki egy rövid időre beengedte őket. Funták szerint nagyapja lefizette ezt az őrt, de a csendőr nevére, s arcokra már nem emlékezett.

A gettóban

Arra viszont tisztán emlékezett, hogy piros-fehér kockás kendőben legalább négyszer-ötször juttatott be nagyanyjától élelmiszert a gettóba. Hogy mennyire valószínű az, amit Funták elmesélt, a szervezett karitatív akciók, az élelmiszer becsempészése bizonyítja. Bizonyítja mindezt a Kecskeméti Magyar Levéltárban megtalált két dokumentum is. Tildy Zoltán, az Országos Nemzeti Bizottság elnöke, Szakasits Árpád, Kovács Imre és Rákosi Mátyás társelnökök aláírásával felhívás érkezett 1946. januárjában Bácsalmásra a helyi Nemzeti Bizottsághoz, a következő szöveggel: „Az Országos Nemzeti Bizottság felhívja a Nemzeti Bizottságokat, hogy a legsürgősebben (1946. február 15-ig) tegyenek jelentést az alábbiakról:

1. bármely, a német és nyilas uralommal szemben működési körzetükben annak idején fellépő társas vagy egyéni ellenállási megmozdulásról: politikai, katonai, szellemi és gazdasági szabotázsról.

Nyilasok

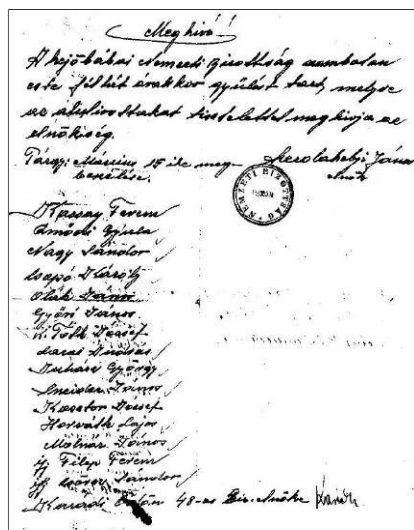
2. adatokról, amelyek tanúsítják, hogy a magyar lakosság, illetőleg a hatóságok a németek által üldözött idegen menekültekkel (lengyel, francia, belga, holland, olasz, angolszász) hadifoglyokkal, leszálló repülőkkal, ejtőernyősökkel, valamint politikai magatartásuk, illetve származásuk miatt üldözöttekkel szemben emberséges magatartást tanúsítottak, őket segítették, rejtették és megvédték.

Munkaszolgálatosok

Felhívjuk a Nemzeti Bizottságokat, hogy a jelentésekben pontos adatokat (név, lakcím, stb.) közöljenek, s a hivatkozott okiratokat hiteles másolatba csatolják.

Bp. 1946. január 21.”

Meghívó a Nemzeti Bizottság ülésére – 1946

A levélen már láthatóak Témun, az akkori elnök feljegyzései: Somosi Ferenc csendőr-örrmester Jókai telep, Funták Lajos neve. Bizonnyal másoké is először jegyzetömbre került, majd megfogalmazódott Bácsalmás község Nemzeti Bizottsága 4/1946-II/8. számú jelentése az Országos Nemzeti Bizottságnak, Budapestre. E szerint: „Folyó év január hó 27-én kelt az irányú felhívásukra, melyben – működési körzetünkben – német és nyilas uralommal szembeni ellenállási megmozdulásokról, azok rombolásairól és a lakosság részéről az üldözöttekkel szemben emberséges magatartást tanúsításáról szóló jelentésüket az alábbiakban adjuk meg:

1. (a) Somossy Ferenc nyug. Csendőr-törzsörrmester bácsalmási Jókai telepi lakos, a Bácsalmáson is folytatott pángermán agitáció miatti felháborodásában a Bund-veztőkkel szemben ismételtent tettelegességre ragadtatta magát. Emiatt fölöttes parancsnokságtól több ízben büntetésben részesült. Hogy mint magánszemély szabadon folytathassa a náciizmus elleni ténykedését, nyugdíjazását kérte. Csupán betegszabadságot engedélyeztek részére. Az 1944. áprilisában történt német lerohanás után Bácsalmás község megbízhatónak tartott magyar és bunyevác lakossága körében 100 tagon felüli szabadcsapat megszervezését hajtotta végre.

Magyarország német megszállása

Ezeknek felfegyverzése után a lehetőségekhez képest igyekezett arról gondoskodni. Mozgalmát odáig tudta juttatni, hogy az országosan megindulni remélt ellenállás kipattanásakor csapatával ő is azonnal csatlakozhassék a felszabadulási hadjáratához. A német kémszervezet figyelme mozgalmára irányulva, valamint az akkori helyzet azonban meggátolta felszabadításban való fegyveres részvételét. Szervezkedésének híre az itt állomásozó német csapatok és itt lakó bundisták túlságos visszaélései azonban lényegesen letompították. Mozgalmában a szervezés körül élénk és hathatós részt vettek Patocskai Antal bácsalmási Bárány u. 25. sz. alatti lakos, Peszelényi Péter bácsalmási Magyar utcai lakos.

Adolf Hitler

(b) Hinterszer József bácsalmási Széchenyi utcai lakos még 1941-ben egy hitelszövetkezeti közgyűlést követő banketten a volkbundista vezetővel szemben a náci szervezkedés és szervezetekről folytatott vitája során határozott és bátor magyaros kiállásával a

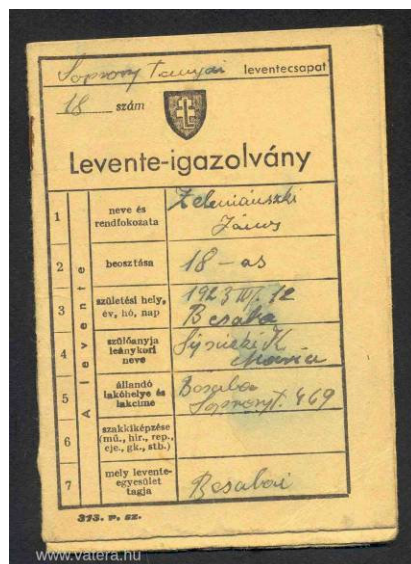
bundvezetőt olyan dühre ragadtatta, hogy tettelegesen inzultálta. E bátor ténykedésével az ott jelenlévők előtt a náciizmus elleni fellépést tetszetőssé téve szellemi ellenállást fejtett ki, amelynek hatása az akkori német győzelmek idején igen jelentékeny volt.

Náci jelképek

(C) Funták Lajos Bácsalmás Kézműves utca 43. sz. alatti lakos a náciknak Magyarországra való betörésekor a községet megszálló német csapatok garázdálkodása miatt a 3 bundvezetőt lelövással fenyegette meg, ha nem hatnak oda, hogy fajtájabeliek a garázdálkodást beszüntessék. Nevezett utána csatlakozott az a. pontban feltüntetett Somossy-féle mozgalomhoz.

2. Működési körzetünkben az országos átlagot meghaladó vagy különlegesen kiemelkedő német és nyilas atrocitás – ismerve a nácik garázdálkodásait – nem volt, mert ennek meggátolására a levante-egyesületből alakult nemzetőrség hathatósan ismételt fellépett.

Levente-igazolvány

3. (a.) Praefort Ferenc gyógyszerész bácsalmási Apponyi téri lakos a bácsalmási gettó felállításától kezdődőleg a gettóba zárt zsidóság élelmezési, ruhajuttatási, levélbecsempészési szervezetet állított fel. Az összes rendelkezésre álló és furfangosan elérhető módon az üldözötteket minden lehető juttatással segítette. E ténykedésében jelentékenyen részt vettek: özv. Pálfi Dénesné, Kishíd utcai lakos, Horváth Istvánné pék – aki a gettóba ismételtén nagyobb mennyiségű kenyeret csempészett, melynek kitudódása után férjét internálták. Sebők Erzsébet bácsalmási Bárány utcai lakos, aki élelmi-szercsomagok juttatásával és gettóba való becsempészésével segítették az üldözötteket.

Tábla a gettó bejáratánál

(b) Bordás Gyula volt járési rendőrfelügyelő bácsalmási Jókai telepi lakos több ízben fejtett ki a gettóba zárt zsidók mellett hathatós támogatást. Emberséges és a lehetőség határáig elment bánásmódjával mindezidáig támogatta az üldözötteket, míg hivatali főnöke az akkori kormánybiztos brutálisan leterrorizálta a helyszínen és az utána összeülő kitelepítési értekezleten.

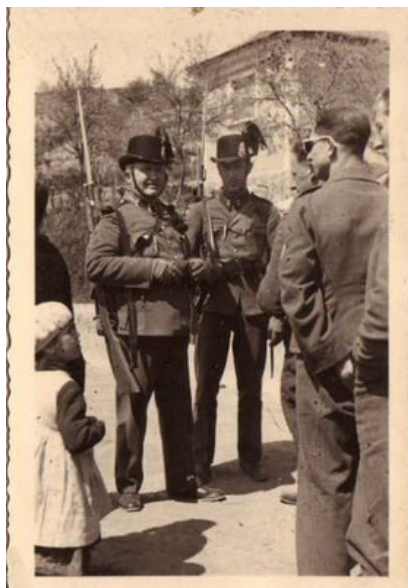
A gettóban

(c.) Podmaniczki Pál kőműves-segéd bácsalmási Fürdő sor 7. sz. alatti lakos a gettóban történt építkezésekkor társaival: Rudics János bácsalmási Széchenyi utcai, Nincsevics János bácsalmási Sas utcai, Prikidánovics Veronika bácsalmási Főispán utcai lakosok ismételten és több ízben is a gettóba zárt üldözötteknek élelmiszer-csomagokat csempészték be. Majd amikor ezt az ellenőrök észrevették és őket is internálással fenyegették meg, az élelmiszer-csempésztést úgy folytatták, hogy a saját részükre odavitt ennivalót nem fogyasztották el, hanem a bezárt gyerekek között osztották szét.

"Az élet tanít meg elviselni az életet" (Talmud)

(d.) Török József bácsalmási Széchenyi utcai 16. sz. alatti lakos több ízben csomagokat és élelmiszert csempészett a gettóba. A becsempészéshez az itteni csendőrőrs több tagja: Lakó Vilmos csendőr-tiszthelyettes őrsparancsnok, Dömötör csendőr-törzsőrmester, Fodor csendőr segítségére voltak. Törököt a becsempészesek miatt 3 napra le is zárták.

Csendőrök

(e.) Dr. Faragó Dezső bácsalmási Széchenyi utcai lakos előadása szerint Lakó Vilmos csendőr-tiszthelyettes volt itteni őrsparancsnok az üldözött zsidóságot, különösen nevezettek, a zsidó ingóságok leltározásakor a leltározandó tárgyak elrejtegetésében, de minden más vonatkozásban a legbarátságosabban támogatta. Minden rendelkezésre álló eszközökkel sajátmagát veszélyeztetve mentette és rejtegette. Ebben segítségére voltak az akkori csendőr-őrs több tagja, különösen Koncz Dezső őrmester Ördög és Fodor csendőrök.

Betört kirakatok

(f.) Rosenberg Mihály bácsalmási Rákóczi utcai lakos, mint volt munkaszolgálatos 8 társával a munkaszázadból megszökött. A 9. menekülő munkaszolgálatos Piukovics P. József mátételkei lakos lakására menekült. Piukovics 1944. október 12-től kezdve az orosz csapatok bevonulásáig őket nemcsak rejtegette, hanem étellel, ruhával ellátta, ezáltal Piukovics József huzamosabb ideig úgy önmagát, mint családját életveszélyes helyzetbe hozta.

Bár ennek tudatában volt, az üldözötteket minden képességével megvédte.

Munkaszolgálat

(g.) Halász János kunbajai lakos, Mamuzsics József bácsalmási Temető-sori lakos, Piukovics F. Lázár mátételkei lakos pusztán szimpátiából és meggyőződésből és az akkori rezsim iránti ellenszenvből zsidó üldözöttek ingóságait, pénzét rejtegették, míg azok tulajdonosai vissza nem tértek.

Zsidó üldözöttek

(h.) Hoffmann Mátyás bácsalmási lakos 1944. október 10-től Lusztig Klára gettóba zárandó zsidó lányt a lakásán rejtegette. Ezzel sikerült megmenteni nevezett az elhurcolástól. Több alkalommal élelmiszercsomagokat csempészett illetve vitt be a gettóba zárt deportáltaknak. Nevezett több ízben és alkalommal, még a hatóságok előtt is nyíltan és gátlás nélkül nyilvánította ki az akkori rezsim visszaélései felett érzett ellenszenvét és undorát.

Sárga csillaggal

Bár felhívásuk csak a működési csupán a működési körzetünkben történetekre vonatkozik, nem mulaszthatjuk el egy nem a községünkben történt, de itteni lakos merész és hősie kiállásának esetét jelenteni:

Narancsik Pál, aki 1944. március 19-én a 16-os határvadász zászlóalj kötelékében az Újvidék-Pétervárad hídőrségben teljesített őrszolgálatot, mint golyószórós csatár, minden külön parancs nélkül a Pétervárad felől betörő náci csapatokat golyószóró tőzzel árasztotta el. Hős ellenállását utolsó leheletéig kifejtette. A beözönlő hitlerista horda elejét fegyverének tőzével lekasabolta. A hidat mindaddig tűz alatt tartotta, míg több sebből vérezve összeesett és hōsi halált halt.

Náci katonák

Jelen jelentésünk részben közvetlen tudomás alapján, részben hitelt érdemlő tanúvallomások alapján tettük meg.

Bácsalmás, 1946 évi február 11-én.

Témun

a nemzeti bizottság elnöke”

Az élelmiszert bejuttató önzetlen bácsalmásiak, ha a deportálást nem is akadályozhatták meg, azt mégis elérték, hogy a bácsalmási gettóba zárt zsidók közül senki nem halt éhen.

De volt, akit lelőttek, s a betegek, idősek százával haltak meg: őket tömegsírban temették el.

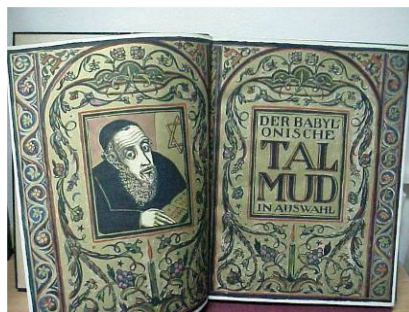
Nyugodjanak békében!

**A bácsalmási gettóban mártírhalált haltak
tömegsírja a bácsalmási zsidó temetőben**

A Holocaust bácsalmási áldozatainak névsora

**„Az igazság fölemeli a nemzeteket,
a bűn pedig szegényekké teszi a népeket”
(Talmud)**

Talmud

I. tábla

Balla Andor
Beck Jakab
Beck Jakabné
Beck Sándor
Beck Lajos
Beck Lajosné
Berger Vilmosné özv.
Berger Mór
Berger Mórné
Berger Zoltán
Berkovits B. Bertalan dr.
Berkovits B. Bertalanné
Berkovits Tamás
Blum Mihály
Blum Mihályné
Blum István
Blum Zsuzsa
Bokor Lajos
Breuer Lipót
Breuer Lipótné
Bröder Jenő

Bröder László
Dávid Artner dr.
Dávid Artnerné
Deutsch Vilmos
Deutsch Vilmosné
Deutsch Júlia
Deutsch Lili
Dévai Tibor
Dévai Tiborné
Dévai Zsuzsa
Fischer Ferencné özv.
Fischer Jákóné
Fischer Tamás
Frankfurter Árminné
Frankfurter Oszkár
Frankfurter Emil
Frankfurter Imréné
Frankfurter Katalin
Frankfurter Nátánné özv.
Frankfurter Salamonné özv.
Freundenfeld Géza

Az I. táblán 44 áldozat neve olvasható

II. tábla

Freundenfeld Gézáné
Freundenfel József
Friedmann Géza
Kohn Sándorné özv.
Kohn Janka
Kőrösi Lászlóné
Friedmann Gézáné
Friedmann Sándor

Gelb Lajos
Gelb Miklós
Glied Imréné
Gottlieb Miksa
Gottlieb Miksáné
Gottlieb István
Glies Sándorné özv.
Glies Béla
Glies László
Glies Lenke
Grünfeld Károlyné
Kalmár Károlyné özv.
Kalmár Éva
Kalmár Gábor
Klein József
Koch Katalin
Koch Simon
Kőrösi János
Kőrösi Sándorné özv.
Krahl Miksa
Krahl Miksáné
Krahl József
Krahl Irma
Krämer Imréné
Lévai Salamon dr.
Lévai Salamonné
Lévai József
Lisztig Kálmánné özv.
Lusztig János
Mészáros Miksa dr.
Mészáros Miksáné
Nussbeum Dezső
Nussbeum Dezsőné

A II. táblán 43 áldozat neve olvasható. A visszaemlékező Krahl Mátyás családtagjai és Nussbaum Dezső a polgári fiúiskola izraelita hittantanára is a zsidóüldözések áldozatai lettek.

Tanulás

III. tábla

Itt a következő héber-magyar nyelvű felirat olvasható

Az Úr Házának e szent küszöbén
Ragyogjanak az ő neveik, miként a
Mennyekben is az Úr közelében ragyognak ők

Bácsalmás zsidó népének
Színe-java
Akik a földi lét
5701-5705 (1941-1945) éveiben a gonosz téboly
vérengző viharának áldozatai lettek

A bácsalmási zsinagóga a Soá után már nem tudott tovább működni, mert a zsidó vallásjog szerint a minjánhoz előírt 10 férfi nem maradt életben: így Tórát nem lehetett olvasni, több imát nem lehetett elmondani...Meggzűntek a zsidó hitélet más fontos feltételei is. A bácsalmási zsinagóga lebontása után a bácsalmási áldozatok öt, nagyméretű márványtáblára vésett névsorát a bajai emlékhelyen állították fel.

IV. tábla

Nussbaum György
Pock Dezsőné
Rechnitzer Zolika

Rechnitzer László
Régner Józsefné
Rein Sándorné
Rein Vera
Rein Dávid
Rein Dávidné
Rejtő Mátyás
Rejtő Mátyásné
Régner Sándor
Régner Sándorné
Régner Piroska
Rein Izidor
Rein Izidorné
Rein László
Rein Márton
Rein Mártonné
Rein Sámndor
Rózsa Edéné
Schlesinger József
Schlesinger Józsefné
Schlesinger Réka
Schlesinger Mór
Schlesinger Mórné
Schlesinger Márta
Schlesinger Miklós
Ripp Adolf
Ripp Károly
Róna Vilmosné
Rosenberg Ernőné özv.
Rosenberg Arnold
Rosenberg Júlia
Rosenberg Miksáné
Rózsa Ede
Schönfeld Miklós
Schönfeld Edit
Schönstein József
Seligman Ignácné özv.
Stein Jakab
Stein Jakabné

A IV. táblán 46 áldozat neve olvasható. A Schönfeld család a gettóban Krahlékkal egy szobában várta az elhurcolást.

Tóraolvasás

V. tábla

Stein Simon
Stein Fölü
Steiner Adolf
Steiner Adolfné
Steiner Jozefa
Steiner Katalin
Stern Gáborné
Stern Hedvig
Stern Magda
Stern Sámuel
Ungár Ignác
Ungár Ignácné
Virág Jenőné özv.
Wein Albert
Zorn Ödön
Zorn Ödönné
Zorn Ágnes

Koncentrációs táborban

Bácsalmás környéki és vidéki mártírok

Dénes Lajosné
Ehrenfreund Mórné özv.
Ernst Jenő
Goldberger László
Goldberger Miklós
Goldberger György
Goldmann Zoltán
Krausz Mártonné özv.
Perényi András
Pollák Imre
Róna Lajos
Róna Lajosné
Schwartz Jenőné
Schwartz József
Schwartz Józsefné
Schwartz Vera

Halottak szállítása a táborban

A 168 áldozat nevét a Bácsalmásra visszatérő bácsalmási zsidók örökítették meg először és vésték márványtáblákra, s az emlékművet a bácsalmási zsidótemplomban helyezték el. Auschwitzból urnában Bácsalmásra eljuttatott porhüvelyben jelképes sírhelyet kialakítva kegyeleti temetőt is létrehoztak. A bácsalmási zsidótemplomot a háború után a hazatérő zsidók rendbehozták, ám a zsinagóga végül eladásra került. Németh Mihály volt bácsalmási gimnáziumi iskolaigazgató visszaemlékezése szerint szekerek százai hordták el a templom tégláit Mélykútra, ahol a zsinagóga kőveiből katolikus templom épült. A márványtáblákra vésett mártírok névsorát, az öt márványtáblát a bajai emlékhelyre szállították.

A bácsalmási izraelita hitközség irattára a háború alatt megsemmisült.

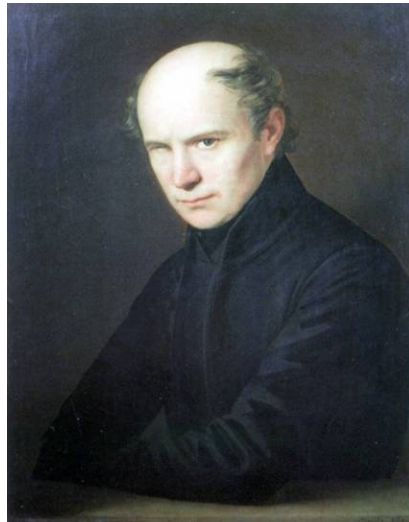

A mélykúti kőműves brigád elkezdte a bácsalmási zsinagóga bontását

Akik levélben emlékeznek

„Indulat és szenvedély által vezetett ember akarata lehet erős, lehet rohanó hatalmú, de nem tiszta és nem szabad”

(Kölcsey)

Dr. Mészáros Miklós bácsalmási ügyvéd levelében azt írta: „A kívánt ügyet nem ismerem, akkor évekig nem voltam idehaza és amit sokadik kézből hallottam, az távolról sem hiteles. Olyan személyeket, akik a saját bőrükön csinálták végig, és itt laknának, nem ismerek. Gruber Zoltánt nem ismerem, bár a család katymári vagy madarasi, jelenleg mindkét helyen ismeretlen. Kipusztultak vagy külföldön élnek.”

Igen szűkszavú levél is, azért is, mert Mészáros ügyvéd nagyon is sokat tudott a bácsalmási Holocaust részleteiről, bár ő maga a gettó fennállásának idején valóban nem tartózkodott Bácsalmáson, mert munkaszolgálatos volt. Levele kézhezvételekor arra gondoltam: nem akar emlékezni. Levele végén azt írja: „ha itthon jár, örömmel venném, ha felkeresne.”

Munkaszolgálatosok

Dr. Mészáros ügyvéd levele megírása után néhány nap múlva meghalt. Amikor felkerestem, már nem beszélhettem vele. Mindazt, amit tudott, elvitte magával.

Várhegyi István Bácsalmásról a következőket írta: örömmre szolgál, hogy 47 év távlatából meglepett egy iskolai összesítővel, amely nekem már régen nincs meg, mert néhány dolgon mi is keresztülmentünk és ugyanúgy elvesztettük otthonunkat, mint sok ezren. Apám id. Várhegyi István a kistarcsai internáló táborban töltött majdnem 4 esztendőt. 1949-ben vitték el, és mondanom sem kell, hogy miért. Gruber Zoltán velem járt polgári iskolába és együtt is fejeztük be. Már a 43-as év is eléggé feszült volt, ahogy én visszaemlékezem: érezhető volt a háború feszültsége, és ez valamennyiünkre nem jó hatással volt. Gruber Zoli jó eszű gyerek volt és néhány tantárgyból kiemelkedően jó volt, és mint az összesítóből is látni a hittan kötelező tantárgy volt, s abból is jó jegyet kapott, mondhatnám, mint sok római katolikus. Arra emlékszem, hogy volt Bácsalmáson egy zsidó gettó, de hogy abba kik kerültek, személy szerint nem emlékszem, mert akkor mi csak 15-16 évesek voltunk és fiatalok, hogy át tudjuk tekinteni ennek a súlyát, csak azt tudom emlékezetem szerint, hogy az a környék őrizet alatt állt, és odamenni nem lehetett. A madarasiak nem tudnak Zoliról, kivándorolt-e vagy meghalt: arról sem tudnak. Az, hogy meghalt, nekem személy szerint nehezen elképzelhető, mert kemény, szívós gyerek volt és edzett, mivel abban az iskolában kemény testnevelési órák voltak. Nem volt titok, hogy testi fenyítésekben is volt részünk, de ebben benne voltak a legjobb tanulók is. Kivétel nem volt. Talán megemlíteném Pál Tibort, aki az iskola igazgatója volt az egyedüli ember, aki senkit sem vet meg, nem éreztette soha senkivel, hogy ki milyen vallású vagy nemzetiségű, mindenkihez egyformán igazságos, és jellemző, hogy ő úgy volt képes tanítani, olyan magas fokon, hogy az ő tantárgyából senki sem bukott. „Ének, fizika, vegytan”. Ő is a háború áldozata lett, s azóta többen is meghaltak, de én szeretném hinni, hogy Gruber Zoli nem halt meg. Talán a Nemzetközi Vöröskeresztnél lenne, ki utána nézne. Én Izraelre gondolok, de ez csak sejtés. Sajnálom, hogy többet nem tudok mondani, és még annyit, hogy a 40-es évek nagyon sokunknak okoztak csalódást és szomorúságot.

Várhegyi István őszinte sorai is megerősítették bennem, hogy Bácsalmás lakossága valóban nem sokat tud az egykori gettóról. Arról sem, kik, miért kerültek oda. Gruber Zoli, a kemény, szívós, jó eszű fiúcska is bekerült a gettóba leánytestvérével, Verával, s

bizony sok ezren mások, s ők is Auschwitzban szálltak ki a marhavagonból, Mengele elé járultak...

Zoli úgy égett el a krematórium lángjaiban, mint egy papírfecni.

Krematórium

Ó, Örökkévaló! Kinek vétett ez a fiúcska – kérdezem itthon magamtól, miközben újra és újra átgondolom ezt az egészet, leülök és írom a szociográfiát. Egy fiúcska, aki naponta bebiciklizik Madarásról, komolyan veszi a tanulást, akar valami lenni, aztán egyszer csak elhurcolják, megölik, elégetik. Épp ésszel fel sem fogom az egészet, keresem tovább életének egy-egy mozzanatát, mintha azt hinném: föllelhetek valamiféle magyarázatot. A visszaemlékezések elmerülve néha úgy éreztem magam, mint egy könnyűbűvár, aki lemerül a mélybe. Jómagam a légszomjtól fuldokolva kerülök vissza a felszínre, s félreteszem a munkát, mert irtózom attól, amit megtudok.

Szálasi Ferenc

„Bizalmatlanságot gyanú követ.”

(Lessing)

Gruber Zoli után nyomozva Schneider István Bácsalmásról azt írta nekem: keressem fel Blum Antal, Koletár István, Várhegyi István bácsalmási és Tari János madarasi lakosokat. Közülük Várhegyi István és Koletár István válaszolt. „Levelét tisztelettel olvastam. Gruber Zoltán osztálytársam volt. Madarásról járt Bácsalmásra kerékpárral vagy vonattal. A vidékiek: Tataházáról, Csikériáról és máshonnan így közlekedtek. Az osztályban mindenki tisztelte, jó tanuló volt, bár az osztálynapló nem ezt tükrözi”

Valóban nem. Zsidó nem kaphatott akkor jobb jegyeket. De térjünk vissza Koletár bátran őszinte levelére: „A testnevelő tanár nyilas volt. Sugár Zoltán mindig ráütött tornaórán. Egy alkalommal, ahogy a gerendán átment: Sugár belerúgott, Gruber a lábába harapott. Többet nem nyúlt hozzá.”

Ha valakivel úgy bánnak, mint a kutyával, nem is lehet azon meglepődni, hogy a kutya harap. Mi minden rakódott le Zoli lelkében mindaddig, ami egyszer csak féktelen keserűségében megharapta a nyilas tornatanárt! Auschwitzban már nem tudott senkit sem megharapni, a gáz, a Ciklon-B gyorsan végzett vele.

”Nemcsak tisztelték az osztálytársak, szerették is Grubert. A deportálás április-májusban volt, a családot behozták Bácsalmásra a gettóba. Bácsalmáson gyűjtötték Bács-Bodrog vármegye zsidóit: Újvidék, Szabadka, Zombor stb., kb. 7-8 ezer embert zsúfoltak össze. Mint kőműves tanuló bent dolgoztam a gettóban, volt,

hogy napokig kerestem, de nem találkoztam vele. Apám, mint kőműves mester vállalt munkát, a fővállalkozó Pintér Mihály volt.”

A fakerítés helyére magas kőfalat építettek

„A bentlévőknek sokszor vittünk élelmet, volt, hogy nem engedték, elvették. Kezdetben a magyar csendőrség, később a német SS tartotta a felügyeletet. Ütötték-verték őket. A végén már kevesen voltak, az újvidéki csendőralakulat vette át a felügyeletet.”

Csendőrök

Valóban csökkent a bácsalmási gettó létszáma, hiszen a férfiak egy részét munkaszolgálatra vonultatták be, s a zsúfoltság miatt volt olyan, akit másik gettóba szállítottak át. De erről majd később.

Koletár István említi, hogy kereste Gruber Zolit a gettóban, de nem találta. Ez azért is valószínű, mert padlásokon, pajtákban százával zsúfolták össze a zsidókat.

1944. június elejére már 10 000 közül mozgott a fogva tartott bácskai zsidók száma. A fiúiskola épülete, ahol Gruber Zoliék tanultak, az SS főhadiszállása lett.

SS-katona

A Schutzstaffel (magyarul Védőosztag, röviden SS),
a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt *katonai*
és védelmi szervezete volt Németországban.

Az utolsó „békeév” a bácsalmási Polgári fiúiskolában

„Ahhoz, hogy két nép bízzék egymásban, és becsülje egymást, mindkettőjüknek egyformán hozzá kell járulniok. De hát hogy legyen ez lehetséges, amikor az egyiknél csaknem hittétel és szinte dicséretreméltó cselekedet-számba megy, hogy a másikat üldözze.”

(Lessing)

1944. tavaszán a polgári fiúiskola lépcsőit már SS csizmák taposták, a horogkeresztes zászlók félelmet keltő látványa fogadja. A gettóból munkára ide vezényelt zsidókat. Lehet, hogy Gruber Zolit is kivezényelték egyszer-egyszer, talán éppen az iskola tornatermében kialakított SS-ebédlőbe, ahol Zolit annyiszor megverték. Visszaemlékezők látták Zolit dolgozni az SS-főhadiszálláson.

Kanadai katonák horogkeresztes zászlót zsákmányoltak

Miközben sűrölte a padlót, vajon eszébe jutott-e az egykori alma mater, az iskola, ahol okos fiú volt, ahol szeretett tanulni. Biztosan eszébe jutott:

- Pál Tibor igazgató úr, tanulmányi felügyelő, a földrajz, a természetrajz, a vegytan és a kézimunka tanára
- osztályfőnöke: Rakonczay Mihályné Krug Irma rendes tanár, a magyar és a történelem oktatója
- dr. Rácz Alajosné Kiszti Anna rendes tanár, magyar és történelem oktatója
- Sugár Zoltán rendes tanár, földrajz, természetrajz és vegytan szakos
- Váry Béla rendes tanár, a mennyiségtan, a természettan, a kézimunka oktatója
- Schindler László helyettesítő tanár, a testnevelés oktatója

De a hitoktatók szellemisége is ott élt a falak között:

- Bíró László, római katolikus önálló hitoktató
- Illéssy Károlyné, református óraadó hitoktató, református lelkész
- Nussbaum Dezső, izraelita óraadó hitoktató, izraelitatanító, zsidóiskolai tanár, aki ekkor már, akár Gruber Zoli: a gettó lakója, feleségével együtt. Nussbaum Dezső munkaszolgálatban halt meg. A fiúiskola altisztje: Majoros János volt, az intézet nyugdíjas tanára, Ormai Balázs igazgató volt. Az iskola énekkara kétszólamű éveket és kánonokat tanult. Mekkora élmény volt a tanulóknak, amikor az iskola mikrofonja előtt énekeltek és tanulótársaik az osztályokban a rádióon keresztül hallhatták hangjukat. Több évi gyűjtés és barkácsolás után az iskola rádiója 20 Wattos erősítóből, 6 db hangszóróból, mikrofonból és hangplemez lejátszóból állt. A készülék a testgyakorlás óráira adott zenét. És az önképzőkör műsorát közvetítette az alsóbb osztályos tanulóknak. Az anyák napi ünnepélyeken a szülőknek is bemutatták a rádiókészüléket. A műsor néhány számát mikrofon előtt adták elő a tanulók. Mindennek most vége: SS-utasításoktól, parancsszavaktól hangos az épület. Az iskola udvarán a gettóból kivezényelt zsidó férfiak tisztítják a zászlóalj fegyvereit.

Zoliék a negyedikben 34 földrajzi, 11 természetrajzi, 10 természettani, 23 vegytani és 1 testnevelési filmet néztek meg. Egyik helyiségben selyemhernyót tenyésztettek. A szántóföldi és a konyhakerti gazdálkodás ütemterv szerint történt. 1942-ben 1700 pengő volt a bevétel. Milyen szívet melengető volt részt venni az iskola jótékonyági akcióiban: pénzt, élelmiszert adni a nyomorék gyerekeknek, hős honvédeknek, szeretetadományt a hadbavonult szülők gyermekeinek karácsonyra.

A szegény tanulók tankönyveket, a hadbavonult szülők gyermekei ezenkívül pénzsegélyt is kaptak. Nem lehet elfelejteni a kirándulásokat sem. Most, ahogy Zoli sűrűl a tornaterem padlóját, eszébe jutnak az iskola ifjúsági egyesületei is: a II. Rákóczi Ferenc Önképzőkör, az Ifjúsági Segélyező Egyesület, az Ifjúsági Vöröskereszt Csoport, a Diákkaptár, melynek keretében összegyűjtötték a hasznosítható hulladék anyagtól kezdve a gyógynövényekig és a vadgesztenyéig. Az Ifjúsági sportkörben: játék, torna, atlétika, úszás, télisport szakosztályok működtek. A tornatermet 205 m² hajópadló borítja, ez az, amit oly nehéz felsűrolni. Az iskola udvarát, mely 1500 m², most SS fegyverek, harci járművek szállták meg, nem lehet ott már játszani, futkározni. Télen jégpályát alakítottak ki az udvaron. Zoli osztályából hárman gimnáziumba mentek, ketten liceumba, hatan kereskedelmi középiskolába, kilencen mezőgazdasági középiskolába, öten ipari alkalmazást kaptak, 4 osztálytársa kereskedőtanonc lett, 4 iparos, 12 otthon földműveléssel foglalkozik, 2 fő otthon egyéb foglalkozik és három tanuló még nem döntötte el, mit fog csinálni.

Zoli beköltözött a gettóba, sárgacsillagot visel, s a padlósűrolásban már egészen ügyes.

Sárga csillaggal

Neumann Lajos visszaemlékezései

**„A magyar szó még nem magyar érzés, az ember,
mert magyar, még nem erényes ember, és a hazafiság
köntösében járó korántsem hazafi. S hány ily külmázos
dolgozik a haza meggyilkolásán...”**

(Széchenyi)

Neumann Lajos nyugalmazott gépkocsivezető Pásztón él feleségével és két gyermekével. Csátalján született, családjával együtt a bácsalmási gettóba került, bár Bácska-Topolyán is működött egy nagy zsidó internálótábor. A bácsalmási gettóba: Csávoly, Felsőszentiván, Tatháza, Mélykút, Vaskút, Gara, Bátmonostor, Nagybaracska, Csátalja, Dávod, Hercegszántó, Jánoshalma, Madaras, Katymár, Bácsbokod, Bácsborsód, Tompa, Kelebia, Csantavér, Sükösd, Érsekcsanád, Bajmok, Őrszállás (Stanisic), Regőce (Rigica), és Baja zsidóit szállították. Sokan érkeztek Szabadkáról is. A zsidók csendőrök kíséretében személyvonaton érkeztek, batyukkal, csomagokkal. Neumann Lajos 1944. június 4-ig volt a gettó lakója. Az 1895-1925 között született zsidó férfiakat ugyanis munkaszolgálatra hívták be, s ez a parancs a gettóba zárt férfiakra is vonatkozott. A munkaszolgálatra bevonultak, bár akkor még nem tudták, nagyobb esélyt kaptak az életben maradásra.

Munkaszolgálatban

Neumann úgy emlékezik vissza, hogy a gettó főbejárata a Krahlaház mellett volt, tehát az ma is megtekinthető. Neumannék a 4000 lakosú, akkor 800-900 házból álló Csátaljáról érkeztek, fejenként 50 kg-os batyut hozhattak magukkal. A sváb faluból Hábermann doktor, a falusi orvos egyedül érkezett a bácsalmási gettóba. Neumann Lajos apja, Neumann Emil vegyeskereskedő volt. A faluból érkezett még Komlós Imre könyvelő, felesége és anyja. A zsidók elhurcolását leltár előzte meg, így Neumannék üzletét is leltározták és lepecsételték.

Zsidó család

A csátaljai Socher Gáspárnak adták át a család aranykincseit. Sochert a háború után kitelepítették, de az első adandó alkalommal, mikor hazatérhetett, visszahozta a Neumann család aranyait. Neumann Lajos bátyja ekkor már munkaszolgálatos volt, így nem került a bácsalmási gettóba. Nővére, Neumann Rózsa pedig már Vaskúton élt: Schwartz Lipót felesége volt. A csátaljaiak a volksbundista Pentz Mátyás kíséretében parasztkocsin Nagybaracskára érkeztek, a zsidó templomban már ott virrasztottak a helybéliek, s a bátmonostoriak. Másnap vonattal, csendőrkísérettel utaztak Bajára, de még nem marhavagonokban. Baján már 40-50 fős csapat gyűlt össze. Hábermann doktor kabátját brutális módon tépte le az egyik csendőrhadnagy. Szász és Mohácsi nevű csendőrök viszont igen humanusan viselkedtek. Ingus Jenő a nagybaracskai hitközség elnöke is a csoportban volt. Ripp Ármin

is, a kivételezett zsidó, aki bár nem lehetett zsidó, de a németek bevonulásáig rá nem vonatkoztak a zsidótörvények. A kikeresztelkedettek fehér karszalagot, a kivételezettek: piros-fehér-zöld karszalagot, a többi zsidó sárga karszalagot viselt. Munkaszolgálat során a kivételezettek akár szakaszparancsnokok is lehettek, jobb körülmények között szerencsésebben élhették túl a megpróbáltatásokat. A gettóban már csak sárga csillagot viseltek.

Fehér karszalagos munkaszolgálatosok

Bajáról a csoport Bácsalmásra érkezett vasúton, de még most sem marhavagonban. 1944. március 17-én délelőtt 11-kor érkeztek a bácsalmási nagyállomásra. Bajai, bokodi, hercegszántói csoportok is csatlakoztak hozzájuk, így már 200-300 ember vonult végig a falun, csendőrök kíséretében a gettó felé. Mindenki azt hitte, munkára viszik őket. A 80 év körüli Schlesinger házaspár már a batyu sem tudta vinni. Fiatal, erős zsidó deportáltak segítették őket végig Bácsalmás utcáin. A jánoshalmi Kurzné kisfiát, kislányát vezette, hátán hatalmas batyu, s kétségbeesetten zokogott. Neumann édesanyja vigasztalta. Kurzné férje oda-
veszett a háborúban, az asszony itt maradt a két gyermekkel, s most ki tudja, hová is menetelnek. Az asszony mindvégig az öngyilkosság gondolatával foglalkozott, de sorstársai ebben megakadályozták. Szerencsére az asszony gyermekeivel Ausztriába került mezőgazdasági munkára, így mindhárman életben maradtak.

Mi lesz velünk?

Bajáról, a zárt osztályról is kivezényelték a zsidókat és a bácsalmási gettóba deportálták őket. Hábermann felesége is erre a sorsra jutott. De hát menni kell, volt a parancs, utaztak, az úticél pedig nem más, mint Waldsee, azaz mint később kiderült: Auschwitz.

A gettóba érkezés után a Zsidó Tanács tagjai szortírozták őket. A csapat a Krahlf-ház magtárába került. Neumann Lajos nővérével, és annak férjével már Baján találkozott. Így a család együtt maradhatott Bácsalmáson, a gettóban. Az első napokban főztek is az udvaron, szabad tűzön. Csutkát találtak az udvaron, bab, krumpli az elején még előkerült a batyukból. Aztán bizony a kóser étrendről is le kellett mondani, és lassan mindenről. Neumann nővére bekerült a polgári fiúiskolában kialakított SS főhadiszállásra konyhalánynak, s onnan hozott néha valami harapnivalót a melltartójában vagy a bugyijában elrejtve. Neumann Rózsa egyébként ekkor már terhes volt, de a család még nem tudta. Férje, Schwartz már otthon, Vaskúton, munkaszolgálatból hazatérve tudta meg, találta kis, egy-egy képeslap rövid értesítéséből, hogy felesége az ausztriai munkatáborban fiút szült.

Zsidók szállítása

Neumann Rózsi az iskola tornatermében kialakított ebédlőben dolgozott, az iskola épülete mögött kialakított tábori konyhán hadtáposok dolgoztak, oda zsidót nem is engedtek. A Zsidó Tanács jelezte, hogy hová kell ember, s aki akart dolgozni: mehetett. A Krahlf-házban például a Zsidó Tanács tagjaként működött a mélykúti Schwartz Jenő, egykori malomtulajdonos. Csak a magtárban legalább százan aludtak. Becslések szerint a Krahlf-ház padlásai, pajtái és fedett, lakható épületei több mint 500 zsidónak adtak kényszerlakhelyet.

A zsidókat 1944. június 26-án vasárnap déli egy órakor meneltették végig Bácsalmás főutcáin a nagyállomás felé. Marhagyonokban, vagononként több mint száz embert összezsúfolva indult el a szerelvény Szabadka-Szeged útvonalon.

Szegeden is kapcsoltak vagonokat a szerelvényhez, a bácska-topolyai internálótáborból szállított zsidókat is Szolnok, Miskolc, Felsőzsolca útvonalon szállították tovább. Neumann Lajos édesanyja a vagonból hallotta, hogy 30 vagon le kell kapcsolni. Így a Neumann család sem került Auschwitzba, a lekapcsolt 30 vagon visszavitték Miskolcra, majd Pest, Győr, Bécs útvonalon a Strasshofi Durchgangslagerbe kerültek.

Láger

Amikor kiszálltak a vagonokból, Neumann édesanyja legnagyobb örömeire férjét pillantotta meg, akit még a bácsalmási gettóból szállítottak el a bácska-topolyai internálótáborba. Innen a zsidókat Dobelbersbe, Gróf Szapáry magyar földbirtokos birtokára vitték és mezőgazdasági munkát kellett végezniük. A gróf korrekt bánásmódban részesítette őket, akár csak az ukrán hadifoglyokat is. Neumann Lajos édesapja kertész lett a grófi parkban, lakást is kaptak a kastélyban. A család 1945. áprilisáig volt ott, nővére ott szülte kisfiát 1945 januárjában. Neumann jól beszélt németül, így a helybeliek sem voltak annyira bizalmatlanok a családdal, mint a nyelvet nem beszélő zsidókkal. A szüléshez még szülésznő is érkezett. Theresienstadtból vonattal érkeztek vissza Magyarországra.

A bácsalmási gettóból az 1895-1925 között született férfiak munkaszolgálatra vonultak be, így Neumann Lajos is. Még Bácsalmáson szakadt el a családjától. Sógora, Schwartz Lipót sorkatonna volt a 2. magyar hadseregben. 1943 őszén tért haza majd újra munkaszolgálatos lett. Ő is életben maradt. Neumann Lajos egy szerencse folytán megúszhatta volna a gettót, mert a csátlajai aljegyző a polgári személyi lapjára tévedésből vagy véletlenül azt írta: római katolikus. A gépkocsivezetői igazolvány pedig nem regisztrálta a vallást. Neumann mégsem vállalta a szökést. A

gettóból is kijárt dolgozni. A bácsalmási gettóból a munkaszolgálatra bevonult zsidók Hódmezővásárhelyre utaztak. Még akkor is megszökhett volna. Nem tette. Mégis életben maradt. Őrzi édesanyja imakönyvét, melynek címe: Noémi. Imádságok zsidó leányok számára. Írta: Dr. Kiss Arnold budai főrabbi. Bp. 1905.

Amikor a bácsalmási gettóban eljött a péntek este, a Krahlnak ebből mindig felcsendült a péntek esti ima:

”Én kegyelmes Istenem! Atyám Istene! Legyen tetszetős teelötted a mi szombati nyugovásunk, szentelj meg bennünket a te parancsolataiddal, hadd legyen a te szent tanod a mi üdvösséges osztályrészünk.”

Krahl bácsi, a Krahlnak tulajdonosa szombat reggel mindig szertartásosan végezte el a szombat reggeli imát. Az idős ember szavai még most is emlékezetemben élnek:

”Hála néked jószágos Istenem! Aki pihenőt és üdülést adott testemnek, és a te kegyelmedben ezt a mi szentséges szombatnapot virrasztottad énreám.”

„Nehéz dolog hitványabbnak uralma alatt állni”

(Démokritosz)

Várakozás a batyuk közelében

Krahl Mátyás visszaemlékezései

„Törvény nem véd meg itt, ha nem véded magad”.

(Byron)

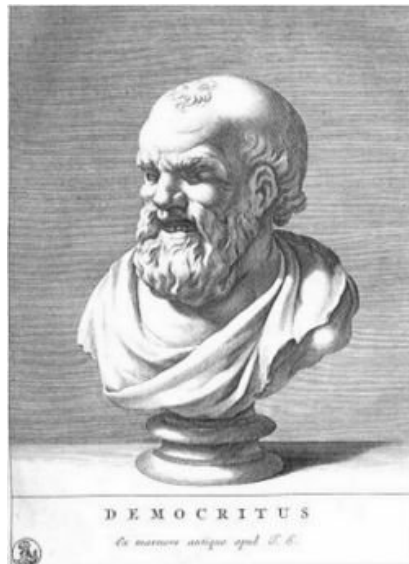
Krahl Mátyás bácsalmási születésű budapesti lakos édesapja gazdálkodó volt, 10 hold szőlőn és 40 hold szántón gazdálkodott. Mátyás 1910-ben született, József bátyja 1907-ben, Imre bátyja 1905-ben, húga 1913-ban. Édesapja 75 éves volt, amikor a gettó számára házukat igénybe vették. Egy szobát tarthattak meg maguknak.

Bácsalmáson Hönig borkereskedő és dr. Hönig Ede gabonakereskedő játszottak fontos szerepet a helyi Volksbundban. Truka volt a szolgabíró. Krahl Mátyás visszaemlékezése szerint normálisan gondolkodó embernek ismerték. A volksbundisták gyakran verték be az ablakokat. A tiszti főorvos: Dr. Demjánovics volt.

Krahl Mátyás munkaszolgálatos volt, családja pénzét Sente Simon őrizte meg, amikor Krahl Mátyás hazatért, vásárolt egy vagon sőt, azt eladta, szerzett egy lovat Pesten és elkezdett gazdálkodni. Végül adóügyek miatt jobbnak látta, ha mindent otthagy és Pestre költözik.

Mi emberek a legfontosabb dolgokban
az állatok tanítványai vagyunk...

(Démokritosz)

Steiner Regina visszaemlékezései
„Sors kénytelenségéből békében tűri el az ember azt,
mi emberektől jöve tűrhetetlennek látszik.”

(Wesselényi)

Régnerné Steiner Regina budapesti lakostól, a híres bácsalmási Steiner pék lányától tudtam meg, hogy Gruber Zoli meghalt Auschwitzban. Zoli nővére, Vera koncentrációs táborból hazatért, a bácsalmási tüdőgondozóban kezelték, tüdőbetegségben halt meg. Visszatért még Bácsalmásra

Rechnitzer József
Gelb Ella
Krahl Mátyás
Stein Pepi és bátyja
Stern Gábor kereskedő
Frankfurter József kereskedő
Róna Béla
(nehéz ételek elfogyasztása miatt, hazatérése után halt meg)
Kalmár lányok 2 fő
Róna család 4 fő
Steiner Regina és a bátyja
Régner József és 2 fia
Ripp Mihály és Vilmos nagykereskedők
Rosenberg Mihály földbirtokos
Stein Ferenc, Ernő, Lipót

A zsidóüldözések előtt a bácsalmásiak békességben éltek egymással. Steiner Regina a zárdába járt. A Steiner családból hetedmagával vitték Auschwitzba, ahonnan egyedül tért vissza Bácsalmásra. A Steiner pékség is a gettó területén belül volt, így ők leltározás után maradhattak a házuk egyik szobájában. De a Rákóczi úti Parczen családot kitelepítették házukból, mert kellett a hely. A Bácsalmásra visszatért férfiak valamennyien munkaszolgálatból tértek haza. Auschwitzból csak ő egyedül.

– Nem merem kimondani, hogy nincs Isten, de azt sem, hogy van!

Stein Jakabot munkára vezényelték, Neumann látta, amikor az iskola udvarán agyba-főbe verték. Stein Jakab ezt követően halt meg a gettóban. Ott temették el a bácsalmási zsidó temetőben. Övé volt a Stein-féle malom, a későbbi gépállomás.

Bizony a Korona utcában, Tábori Róbert utcában gyakran felcsendült a svábpolka, a volksbundisták ropták a táncot. Sok zsidó lakott ebben az utcában. Berger szabó, Balla mérnök...

A zsidó vagyont széthordták, s ez igen jelentős érték volt. Hazatérve Bácsalmásra, az a néhány életben maradt zsidó férfi és nő elkezdtek összeszedni a zsidó javakat, amit még megtaláltak. Sajnos alig valamit. A bácsalmási hitközség megszűnt. 1950-ben lebontották a bácsalmási zsidó templomot is. A bácsalmási zsidóság elhagyta szülőföldjét.

Szegényebb lett a város.

Volt egyszer egy zsinagóga Bácsalmáson

A háború mérlege

A második világháború minden eddigit felülmúló pusztítást okozott emberéletben és anyagiakban egyaránt. Az első világháború négy éves időtartamával szemben a második: hat éven át tartott. Az első világháborúval szemben nemcsak a frontvonalakban szedte a halál áldozatait – 1939-1945-ben a háttérületek is hadszínterré változtak a modern hadviselés pusztító eszközei folytán. A hatalmas anyagi áldozatok kihatottak a néptömegek életfeltételeire még ott is, ahol a háború rendkívüli állapotai nem hozták magukkal a tömegnyomort. Nem volt olyan ország, ahol ne süllyedt volna a lakosság életszínvonala, s ahol ugyanakkor ne növekedett volna a munka intenzitása. Mindenütt nőtt az államadósság, sokszorozódott a monopóliumok profitja, gyorsult a tőke koncentrációja. Megváltoztak a nemzetközi hatalmi viszonyok.

De megváltozott-e az ember?

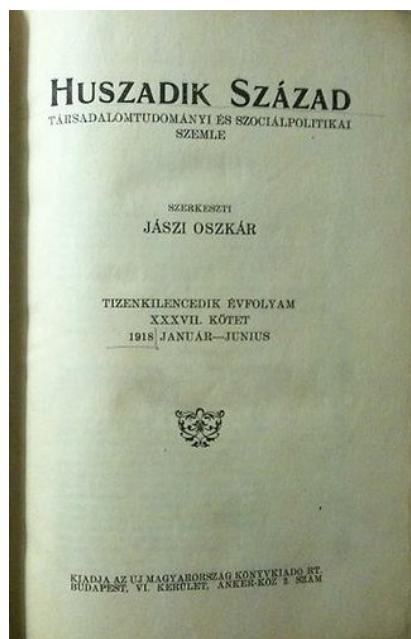
Auschwitzban

„A múltat még Isten sem tudja megváltoztatni.”
(Agathón)

A megszálló katonaság és csendőrség – néhány elszórt partizánakció miatt – „tisztogató” hadjáratot indított a Délvidéken 1942 januárjában. Újvidéken 3300 embert – elsősorban szerbeket és zsidókat – gyilkoltak le. A vezetők ekkor Németországba szöktek a felelősségrevonás elől. Szombathelyi Ferenc, Fekete-Halmy Czeydner, Grassay József, Gaál Lajos, Zöldy Márton és társaik a jugoszláv népbíróság előtt feleltek tetteikért Újvidéken, 1946-ban.

A Holocaust előtt... **(Öten a múltból)**

A XX. SZÁZAD KÖRKÉRDÉSÉRE ADOTT VÁLASZOK

Beregi Ármin

Mérnök, a Magyarországi Cionista Szervezet elnöke

...Hogy van-e zsidókérdés? Kérdésben a felelet. Azért kérdik, mert van. Van zsidókérdés az egész világon, van Magyarországon is. Azóta, amióta az Árpád-házi királyok különleges törvényt szentesítettek az zsidók ellen. Európa népe még nem érett meg az ún. keresztény világfelfogásra sem. A zsidóságot lényegében idegennek, jobb esetben benevolens idegennek tekintik és oly tárgynak, amellyel rendelkezhetik mindenki.

Deák Ferenc azt mondta, hogy a zsidóság olyan, mint a só, kell belőle mindenbe, de sok belőle árt az életnek. Lehet, hogy túl nagyszámú zsidóhatás valamely népnek kultúráját erősebben befolyásolja, mint az a nép: faji érdekében kívánható és talán fajfenntartás ösztöne váltja ki a reakciót, ami – „zsidókérdés” formájában ütközik ki.

Dr. Concha Győző

Egyetemi tanár

Van-e Magyarországon zsidókérdés? Amióta az eszemet tudom, van.

A zsidóság tragikus sorsának kulcsa, XIX. századi polgári és politikai emancipációja után is, az egész világon vallási és nemzeti tekintetben határozottan labilis helyzetében rejlik. Mert bármennyire is olvadjon is össze a nemzettel, melynek körében él, nevezetesen bármennyire is vegyen részt annak a nemzetnek gazdasági, szellemi, politikai munkájában, mellyel együtt létezik, és együttműködik s az együttműködés szerezte javak mennyiségén osztozik, vallásában maradtak elemek, melyek hajdani nemzeti létének, évezredek át fennmaradt etnikai különbségének megőrzésére való törekvést látszanak mutatni...

Ignotus

A zsidókérdésnek mindenütt megvan a nyitja, nálunk meg éppen kézzelfogható. Nálunk a zsidó ugyanakkor vonult be a közéletbe, mikor az új foglalkozások és az új termelési ágak, s mikor mind az új szabadságok s változások kezdtek a nemesi kapukon dörömbölni, melyeket az új keretek kívánnak meg. Ez az összeesés persze nem véletlenség – a zsidó emancipációt ugyanaz tette szükségessé, ami az iparnak, kereskedelemnek, pénzgazdaságnak, technikai felszerelkedésnek s művelődésnek megkezdését s egyben számbavételét.

Dr. Patai József

a Múlt és Jövő zsidó irodalmi és művészeti folyóirat szerkesztője

A zsidókérdés oly régi és örök, mint maga a zsidóság.

Ha a zsidóság úgy tudna beolvadni a népek közé, mint például a magyarságba a kunok és a besenyők, nem volna többé zsidókérdés a világon, se külső, se belső. De a zsidóság mindenütt és minden korban védekezett a megsemmisülés ellen, a gazdanépek pedig éppen az elnyomással segítették elő ezt a védekezést. És ezen a tényen keveset változtatott az emancipáció, amely tulajdonképpen sehol sincs teljesen végrehajtva, ellenben mindenütt

ellenállást és reakciót idézett elő. Még csak nemrég, e század elején mondotta Herzl, hogy a zsidóság „nemzet, amelyet a közös ellenség tart össze”.

Herzl Tivadar
A Zsidó Állam megálmodója

Szálasi Hitlerrel

**„Mondd meg, kivel társalogsz, s én megmondom, ki vagy.”
(Talmud)**

A kollektív felelősség kérdéséről

„...Nyilvánvalóan elkövetett hibáinkat ne iparkodjunk önmagunk előtt mentegetni, szépítgetni vagy kisebbiteni, ahogyan tenni szoktuk, hanem ismerjük be őket, és állítsuk teljes nagyságukban világosan szemünk elé, hadd tehessük föl szilárdan magunkban, hogy jövőre elkerüljük.”

(Schopenhauer)

Gruber Zolit elhurcolták, Nussbaum tanár urat is, és még ezreket, százezreket! Embereket, akik soha nem tértek vissza, gyermekeket, akiket édesanyjuk soha nem látott többé, férjeket, akik soha többé nem ölelték feleségeiket, asszonyokat, akik már nem lehettek többé anyák. A következő évszázadok történelem könyvei a Holocaust embertelenségeit együtt fogják talán említeni Bhatu-kán, Dzsingisz-kán kegyetlenkedéseivel, a középkori boszorkányüldözésekkel, Sztálin megtorlásaival, a kitelepítésekkel.

Nemzeti lelkiismeretünket éppen eléggé terheli a zsidók elhurcolása, mégsem mondhatjuk, hogy az egész magyar nép felelős a deportálásukért. Az egész szlovák nép nem felelős a felvidéki magyarok kitelepítéséért. Az egész német nép nem felelős a II. világháborúért. Az a török turista, akivel a Váci utcában találkozunk, nem tehető felelőssé az évszázados török hódoltságért, a japán utazó sem vonható felelősségre Távol-Keleten és a csendes-óceániai szigetvilágban, ahol a II. világháború során a japán hadsereg embertelen támadásokat indított. Angolok, spanyolok, portugálok eszközökben nem válogatva gyilkolták gyarmataikon a bennszülötteket, rabszolgákat hurcoltak el és egész szigetvilágokat hódítottak meg. Az angol, a spanyol és a portugál nép mindezekért kollektíven még sem felelős. Mert nincs bűnös nép, csak eltévedt ideológia létezik, csak az ember gyilkos ösztöne és pusztító szenvedélye, melyet mindannyiszor magunkban kell legyőznünk.

Így érzem most. Lehet, hogy naiv vagyok?

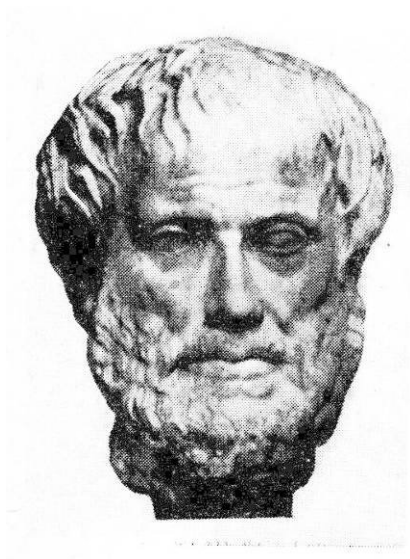

Herzl Tivadar

Herzl Tivadar síremléke
Izraelben

„Bölcs ember számára minden föld lakható:
mert nemes léleknek hazája az egész világ.”

(Démokritosz)

Auschwitz után...

...negyven évvel sorkatonai szolgálatunkat kezdtük meg a pápai katonai repülőtéren.

Akkor is, ott is az öreg katona volt a körlet ura, s a debreceni légvédelmi kiképzőbázisról velem együtt vezényelt bajtársammal együtt Pápán ezt azonnal tapasztalnunk kellett. Belépett a körletbe, melynek uralkodója rögvest meg is jegyezte:

– ...Ez bipsi szag?!... Ti nem érzitek? – nézett körül cápói gyönyörűséggel.

Visszafordultunk, de nem válaszoltunk. A kantinba mentünk, álltunk a sor végén és csak néztünk magunk elé. Tíz Bercit vettünk akkor fejenként, amikor sorra kerültünk. Ez az olcsó csoki volt akkor, ott a leghatásosabb nyugtató. Megettük az udvaron mind a tizet, s csak azért is visszamentünk a körletbe. Leültünk sakkozni öreg uralkodónk közelében. De ő már nem szólt semmit. Ruhástól, csizmástól, ahogy talán otthon megszokta, feküdt az ágyán. Fogait piszkálta. Vagy csak szívta.

Szálasi köszöntése

„Az ember legyen ember! Helyzetétől függően alakítsa magát azzá, amit a legjobbnak tart.”

(Herder)

A HOLOCAUST GETTÓ A DÉLVIDÉKEN megírása után

Kézirat változatában szociográfiámat sokan olvasták. Elküldtem Izraelbe is, ahonnan villámpostán levelek jöttek...

A felszakadó érzések úgy fájnak, mégis tudni akarják, mi történt ott, amikor... s találkozni szeretnének velem. Egyik olvasóm itt, Pesten ebédre hívott egy szálloda éttermébe és köszönetet mondott. S nem csak azért, mert a kéziratban foglaltak alapján, nyugdíjat, életjáradékot ítéltek meg neki Németországban.

Sokan Izraelbe hívnak.

Írónak kell ennél több?

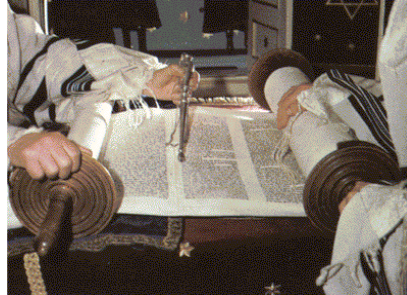

Siratófal Jeruzsálemben

**„Örök a hatalmad, Urunk, Te kelted életre a holtakat,
nagy megmentő!”**

(Amida – Tizennyolc áldás)

„Halljad Izrael, Örök Istenünk, az Örökkévaló egyetlen!”
(Smá Jisrael)

(A monoteizmus hitvallása, amellyel a zsidó nép hitet tesz az egyistenhit mellett. A zsidó imarendben naponta négyszer fordul elő: kétszer a reggeli (Sáchárit) imában egyszer az esti (Mááriv) imában, és utoljára lefekvés előtt. A Talmud szerint, ha nincs rá más lehetőség, minimálisan a Smá elmondásával teljesítjük a napi Tóra-tanulás parancsát.)

*

Utószó

Menóra
a zsidóság egyik legrégebbi jelképe

**Köszönetet mondok mindazoknak,
akik szociográfiám megírásában segítettek.**
(Polgár Ernő)

A szerző élet- és pályarajza

Polgár Ernő

Polgár Ernő (Bácsalmás, 1954. január 27. –) magyar író, irodalomszervező, szerkesztő, dramaturg, művelődéstörténész.

Pályafutása

Csupity Ernő néven Bácsalmáson született, s 1972-ben ott érettségizett a Hunyadi János Gimnáziumban. Könyvtáros, majd a Színház- és Filmművészeti Főiskolán dramaturg diplomát szerzett. 1972-1976 között könyvtáros az Országos Széchenyi Könyvtárban, azután szerkesztő a Magyar Rádióban. 1979-től a Madách Színház dramaturgja, 1997-98-ban a Színház- és Filmművészeti Főiskola tanulmányi vezetője. *Gyermektudósítóként* kezdett írni a Petőfi Népe-nek. Az *Albér-lősors* című feltűnést keltő irodalmi szociográfiáját 1975-ben a Budapest folyóiratban közölték. 1981-ben MTA-, 1994-ben Soros-, 1998-ban Pro Renovanda Cultura Hungariae-ösztöndíjas. 1998-tól szabadfoglalkozású író. 2000-2003-ban a Blue Shop Online galéria és digitális kiadó vezetője. A www.hun-info.hu online hírügynökség felügyelő bizottságának elnöke. 2002-től a Magyar Írószövetség Prózai Szakosztályának titkára majd elnöke volt, 2004-től a Szépírók Társasága tagja, s az *Újlipótvárosi esték* (*Újlipótvárosi Klub Galéria*), a *Találkozások* és a *Frankel esték* című irodalmi programokat vezette. Tagja a Magyar P.E.N. Klubnak, a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének (MAOE). A HIT (Humanista Írók Társasága) elnöke.^[1] A BIMA Barankovics Izraelita Műhely főtítkára.^[2]

Főbb művei

- 1983 – *Hullámsír, Hazatérők, Ady* (drámák)(Az Ady c. drámát bemutatta a Budapesti Gyermekszínház)
- 1985 – *Túl az Egyenlítőn* (dráma) (Bemutatta a Madách Színház)
- 1991 – *Randevú Bangkokban, Elítéltek, Tűzjárók* (drámák)
- 1994 – *Isten madárkái* (film)
- 1992 – *A sárga csillagok nyomában* (szociográfia)
- 1994 – *Légy a feleségem!* (elbeszélések)
- 1994 – *A Philemon fedélzetén a világ körül* (útleírás)
- 1994 – *Lótuszvirág* (Távol-keleti történetek)
- 1997 – *A sárga csillagok nyomában* (2. bőv. kiadás)
- 1997 – *Egy asszony második élete* (tényregény)
- 1999 – *Szerelmek* (regény)
- 2000 – *A Szent István parki fák* (elbeszélések)
- 2000 – *Színészek és színésznők bűvöletében* (esszéregény)
- 2001 – *Civilizációk nyomában* (kultúrtörténet)
- 2001 – *Az iszlám világ titkai* CD-ROM (kultúrtörténet)
- 2002 – *Az istenek szigete* (regény)^[3]
- 2002 – *Tengerek és szárazföldek bűvöletében* (esszé, digitális kiadás)
- 2003 – *Káma szolgája* (regény)^[4]
- 2004 – *Halálos csók* (elbeszélések)^[5]

Életműkiadás keretében megjelent

- 2005 – *Hogyan lettem anya* (tényregény)^[6]
- 2005 – *A kultúrák eredete és ősképei. Bevezetés a mítoszok és a szimbólumok világába* (kultúrtörténet)^[7]
- 2006 – *Kleopátra vitorlása. Gasztronómiai utazások* (kultúrtörténet)^[8]
- 2006 – *Egy asszony második élete* (tényregény 4. kiadás)^[9]
- 2007 – *Nomádok vágója* (elbeszélések)^[10]
- 2007 – *Az iszlám világ titkai* (kultúrtörténet 2. javított kiadás)^[11]
- 2003 – *Káma szolgája* (regény) MEK változat
- 2008 – *Óceánia* (kultúrtörténet)^[12]
- 2009 – *A gyertya becsukta szemét, Mama!* (tényregény)^[13]
- 2009 – *India és más világok!* (kultúrtörténet)^[14]
- 2010 – *„Zsidók, kotródjatok!” Száműzetés Babilonba*
- 2011 – *Gasztronómia-történeti ABC*(kultúrtörténet)
- 2012 – *facebook love* (chatregény)

- 2012 – *Száműzetés Babilonba (Fejezetek a zsidó nép életéből és szokásaiból)* (regény)
- 2013 – *Indiai Dekameron* (regény)
- 2013 – Újlipótvárosi séták Emléktáblák nyomában (kultúrtörténet)

Online közreadások is megjelennek az életműkiadás keretében^[15]

- 2010 – *Újlipótvárosi séták*(kultúrtörténet)^[16]
- 2012 – *Indiai Dekameron* (regény) online kiadás^[17]
- 2012 – *A XX. század, ahonnan érkeztünk*^[18]
- 2013 – *Tengerek és szárazföldek bűvöletében* (útirajzok) online kiadás^[19]
- 2013 – *Isten madárkái* (válogatott írások) online kiadás^[20]
- 2013 – *Korok – díszletek – emberek. Évezredek kultúrája* (válogatott írások) online kiadás^[21]
- 2013 – *Száműzetés Babilonba – Fejezetek a zsidó nép életéből és szokásaiból*^[22]

Művei antológiákban

- *The Hungarian School of Drama and Film In: Scenes of Hungarian Theatres* (International Theatre Institute, Budapest, 1984)
- *Huszonöt év után In: A Bácsalmási Hunyadi János Gimnázium évfordulós évkönyve 1953–1993* (Bácsalmás, 1993)
- *Antológia 2000* Millenniumi kiadás, Alterra Svájci-Magyar Könyvkiadó Kft. Budapest 2000
- *Az ördög képviselője In: Angyalföldi antológia* (Budapest, 2001)
- *A Lyukasóra tíz éve* (Antológia) DVD Szerk. Polgár Ernő Bp. 2001.
- *Múltbanéző Gondolatok az 50 éves évforduló kapcsán In: A bácsalmási Hunyadi János Gimnázium 50 éves jubileumi évkönyve 1953–2003* (Bácsalmás, 2003)
- *A büntetőbíró, Rilke gazdája In: Napragyogás. Lírykusok* Irodalmi Műhely Antológiája (Budapest, 2003)
- *Sors In: A felvidéki magyarok Bácsalmásra telepítésének igaz története (1947-1997)* (Bácsalmás, 1997)
- *Lectori salutem! In: Bácsalmás város zsidó közösségének története 1750-1950* (Szerk. Dr. Horváth Zoltán) (Bácsalmás, 2006)

- *Monológ* In: *Az esti tűznél találkozunk.* A Nagy Lajos Társaság antológiája. (Budapest, 2007)
- *Bartók Párizsban* In: *Légyott. A Spanyolnátha antológiája* (Miskolc, 2007)
- *Nagyon rövid lesznek...* In: *Újraolvasott negyedszázad* (Budapest, 2007)

A Magyar Rádióban – A Rádiószínházban végzett tevékenysége^[23]

- Robert Desnos: Fantomas balladája c. hangjátékban Bozó László főrendező munkatársa volt. Közreműködtek: Besse-
nyei Ferenc, Bárdi György, Gábor Miklós, Koncz Gábor,
Kállai Ferenc, Moór Mariann, Váradi Hédi, Csákányi László.
Orgonán: Balassa P. Tamás. Dramaturg: Mesterházi Márton)
- 1976. december 27-én a Magyar Rádió Iránytű – Szórakoz-
tató magazin világjáróknak és otthonülőknak c. műsorában
közvetítették a Kreml c. kishangjátékát a szerző Világhírű
úticélok c. sorozatában. Szerkesztő: Zoltán Péter, rendező:
Orbán Tibor.
- 1977. január 9-én a Magyar Rádióban A világgá ment hold-
világ Török Tamás mesejátékában a rendező munkatársa
volt.
- 1977. január 12-én a Magyar Rádió Iránytű Szórakoztató
magazin világjáróknak és otthonülőknak c. műsorában
közvetítették A párizsi Rodin Múzeum c. kishangjátékát.
Rodin hangja: Ráday Imre.
- 1977. 15-én A Magyar Rádióban Balzac: Pajzán históriák c.
háromrészes hangjátékában Bozó László főrendező mun-
katársa volt, Gelléri Ágnessel közösen. A kvadrofon felvétel
közönség jelenlétében készült Kaposy Miklós szerkeszté-
sében.
- 1977. április 1-én a „Fészek esték” sorozatban a Magyar
Rádió Humorról humorra Tabi László szerzői estjén Siklós
Olga rendező munkatársa volt. Szerkesztő: László György.
- 1977. május 19-én a Magyar Rádió Iránytű Szórakoztató
magazin világjáróknak és otthonülőknak c. műsorában köz-
vetítették a Krakkói Wawel c. kishangjátékát a szerző Világ-
hírű úticélok című sorozatában.
- 1977. május 19-én a Magyar Rádió Moldova György: Mózes
hatodik könyve c. hangjátékában Varga Géza rendező
munkatársa volt. Dramaturg: Kopányi György.

- 1977. december 26-án a Magyar Rádió Vadölő James Fenimore Cooper regénye rádióváltozatában Bozó László főrendező dramaturgja volt.
- December 27-én a Magyar Rádió Az utolsó mohikán James Fenimore Cooper regénye rádióváltozatában Bozó László dramaturgja volt.
- December 29-én a Magyar Rádió Nyomkereső James Fenimore Cooper regénye rádióváltozatában Bozó László dramaturgja volt.
- 1978 január 1-én a Magyar Rádió Bőrharisnya James Fenimore Cooper regénye rádióváltozatában Bozó László dramaturgja volt.
- A Magyar Rádió Iránytű – Szórakoztató magazin világjáróknak és otthonülőknak c. műsorában elhangzott A párizsi Père Lachaise temető c. kishangjátéka a szerző Világhírű úticélok c. rádiós sorozatában.
- Január 3-án a Magyar Rádió A Préri James Fenimore Cooper regénye rádióváltozatában Bozó László főrendező dramaturgja volt.
- Január 11-én a Magyar Rádió Iránytű – Szórakoztató magazin világjáróknak és otthonülőknak c. műsorában elhangzott A prágai Hradzsín című kishangjátéka a Világhírű úticélok című rádiós sorozatában.
- Március 27-én a Magyar Rádió Iránytű – Szórakoztató magazin világjáróknak és otthonülőknak című műsorában elhangzott A párizsi Notre Dame c. kishangjátéka a Világhírű úticélok című. rádiós sorozatában.
- Június 28-án elhangzott a Magyar Rádió Iránytű – Szórakoztató magazin világjáróknak és otthonülőknak c. műsorában A római Piazza di Spagna c. kishangjátéka a Világhírű úticélok c. rádiós sorozatában.

***A Madách Színházban és a Madách Kamarában
közreműködött az alábbi előadásokban^[24]***

- Jason Miller: A bajnokság éve
- Csehov: Három nővér
- Molnár Ferenc: Doktor úr
- Szabó Magda: Régimódi történet
- Szabó Magda: A meráni fiú
- Szabó Magda: Béla király
- Molnár Ferenc: Játék a kastélyban

- Arbuzov: Kései találkozás
- Friedrich Dürrenmatt: A baleset
- Shakespeare: Sok hűhó semmiért
- Brian Clarc: Mégis kinek az élete?
- Madách: Az ember tragédiája
- Ronald Harwood: Az öltöztető
- Slade: Jövőre, veled, ugyanitt
- Gorkij: Éjjeli menedékhely
- Arthur Miller: Pillantás a hídról
- Szép Ernő: Patika
- Achard: A bolond lány
- Beckett Godot-ra várva
- Örkény: Pisti a vérzivatarban
- Polgár András: Kettős helyszín
- Harwood: Az öltöztető
- Noel Coeard: Alkonyi dal
- Hofi: Hofélia, Élelem bére
- Arnold Wesker: A királynő katonái
- Polgár András: Töltsön egy estét a Fehér Rózsában
- Collin Higgins: Maude és Harold
- Polgár Ernő: Túl az Egyenlítőn
- Békés Pál: A női partórség szeme láttára
- Dario Fo: Nyitott házasság
- Bernard Slade: Válás Kaliforniában
- A szabin nők elrablása
- John Patrick: Teaház az augusztusi holdhoz
- Zemlényi Zoltán: Hoppárézimi
- Ariel Dorfman: A halál és a leányka
- Graham Green: Utazások nénikémmel

Fontosabb díjai

- 1981 – MTA-ösztöndíj
- 1994 – Soros-ösztöndíj
- 1995 – Soros-díj
- 1997 – Magyar Köztársasági Érdemrend
- 1998 – Pro Renovanda Cultura Hungariae-ösztöndíj
- 1999 – IRKA-ösztöndíj
- 2000 – Művészeti Akadémia ösztöndíja
- 2005 – Bácsalmás Városért
- 2005 – Nagy Lajos-díj
- 2007 – A Magyar Köztársasági Érdemrend lovagkeresztje
- 2013 – Életút-díj

A Szent István parki fák (Novella, 2000) „*finom csiszolatú írói tudással, a nyelv előtti megfelelő alázattal – mely nyelvet mégis magas fokon „dolgoztatni is képes – beszámolni olyasmiről, amiről csak irodalmi beszéd képes*”

– Kulcsár Szabó Ernő

„*Egy asszony második élete*” (Gondolat, 1977) „*Dokumentumregénye ... izgalmas, megrázó, döbbenetes írás, két ember szövetségének és közös, nagy, reménytelen harcának szívszorító rajza. Azt gondolom, hogy a hatást nem csak az anyag ereje, tragikus sodrása éri el, hanem a megjelenítés módja is, az, hogy minden során érezni a hitelességet.*”

– Réz Pál

„*Írásaiban valódi-élő alakokat tud teremteni...Az Isten madárcái úgy van megírva, hogy minden mozzanatát az olvasó már most megjelenítve, színpadon láthatja.*”

– Tüskés Tibor

Műveiről írták

A „Civilizációk nyomában”-ról:

„*A könyv alcímét is (A Neander-völgyön át az internetig) elolvasva, felvetődik a magamfajta filozofban: nem kóklerség-e egyszemélyes könyvet írni az emberiség több ezer éves civilizációjáról. Hiszen egy ilyen átfogó mű elkészítése kutatók, szakemberek tucatjait igényli. Polgár Ernő „civilként”, egyedül is képes volt a bravúrra. A szerző „tudástörténeti utazásnak” fogta fel a feladatot: izgalmas olvasmányt produkálva felismerteti a letűnt korok kultúrájának lényegét és evolúciós fejlődését, egymásra hatását. Itt nincs mód az elmélyülésre, az aprólékos részletekre. De ezt nem is hiányoljuk a kötetből. A zanzásított kultúrtörténet is kielégít, sőt ámulatba ejt bennünket.*”

– Erős Zoltán

A „Halálos csók”-ról:

„A szerző lényegre törő írásmódjára jellemző, hogy két írás is van a kötetben, – Az első szerelem, World Trade Center – melyben mindössze öt könyvoldalon mondja el az érdekes történetet. A rövidség ellenére, – vagy lehet, hogy éppen ezért – egyéni ízű, remek története.

– Géczy Zsolt a Petőfi Népében

Polgár Ernő prózai munkássága két irányú: életrajzi ihletésű, a történelembe beleágyazott regényei mellett jelentősek művelődés-történeti alkotásai is. A legfrissebben megjelent, rendhagyó műfajú kötete „Zsidók, kotródjatok” Száműzetés Babilonba a máig égető identitáskérdést igyekszik a maga számára – ha már általánosan lehetetlen – megoldani, a legkülönbébb műfajú szövegekkel (szépirodalom, levél, napló, sajtóidézet). Kultúra szervező tevékenysége élteti többek között A könyv utóélete című sorozatot is. (Szepes Erika)

...művei legjavában a Márai által ábrázolt polgárság egy fontos „ szegmensének 20. századi sorsát követi nyomon. (Dalos György)

Tartalom

Előszó

Raj Tamás ajánlólevele

Személyes indítékok

Néhány szó a nyomozásról

A tények: tények

Egy kis történelem

A Honfoglalástól Auschwitz-ig

Kik és hogyan segítették a bácsalmási gettóba zárt zsidókat?

A Holocaust bácsalmási áldozatainak névsora

Akik levélben emlékeznek

Az utolsó „békeév” a bácsalmási polgári fiúiskolában

Neumann Lajos visszaemlékezései

Krahl Mátyás visszaemlékezései

Steiner Regina visszaemlékezései

A háború mérlege

A Holocaust előtt (Öten a múltból)

Beregi Ármin

Dr. Concha Győző

Ignotus

Dr. Patai József

Dr. Szabó Ervin

A kollektív felelősség kérdéséről

Auschwitz után

Holocaust – Gettó a Délvidéken megírása után

Halljad, Izrael!

Utószó

Polgár Ernő élet- és pályarajz